

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu*

*Orgán Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

*Vychádza s finančnou podporou
Ministerstva kultúry Slovenskej
republiky*

HLAVNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Ján Findra,
Juraj Glovňa, Robert Hammel,
Renáta Hlavatá, Ingrid Hrubani-
čová, Bronislava Chocholová, Ni-
col Janočková, Ján Kačala, Anna
Maričová, Sibyla Mislovičová,
Jozef Mlacek, Slavomír Ondre-
jovič, Lucia Satinská, Mária Šim-
ková, Iveta Vančová, Pavol Žigo

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

GURIČANOVÁ, Dana: Hevierov tvo- rivý oblúk	65
HENSEL, Karol: Menoslovie rýb pod- radu makrelobližných – <i>Scombroidei</i> (1. časť)	75

Z HISTORICKEJ LEXIKY

KRAJČOVIČ, Rudolf: Z lexiky stre- dovekej slovenčiny s výkladom ná- zvu obcí a miest (50)	89
---	----

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

RAMŠÁKOVÁ, Anna: Nielen o po- menovaniach významov „prehnane šetriť, skupániť“ a „prehnane minúť“, prehajdákať peniaze“	98
--	----

ROZLIČNOSTI

<i>Kompaktný a kompatibilný, nie „kom- paktibilný“.</i> E. Králik	106
---	-----

SPRÁVY A POSUDKY

Jubilant profesor Juraj Vaňko. K. Du- dová	110
Profesor Ľubomír Kralčák jubuluje. T. Bánik	113

SPYTOVALI STE SA

<i>Chuliganizmus?</i> D. Guričanová ..	117
<i>Prúdar či prúdiar?</i> M. Považaj	118
<i>Čo je bambusárium.</i> M. Kopecká ..	120

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Slová, ktoré nenájdete v Krátkom
slovníku slovenského jazyka (14). M.

P o v a ž a j 123

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Jazykového odboru Matice slovenskej. Ročník 49, 2015, č. 2 (13. 4. 2015). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine za podpory grantu Ministerstva kultúry SR. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 7,20 €, jednotlivé čísla 1,20 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/4012839. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave

© Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine

Vytlačila Tlačiareň BEN&M, Miriam Uličná, Turčianske Teplice 2015

Cena 1,20 €

Hevierov tvorivý oblúk

DANA GURIČANOVÁ

Daniela Heviera istotne netreba našej kultúrnej verejnosti osobitne predstavovať, tohtoročný jubilant (6. decembra 2015 oslávi šesťdesiatku) svoj umelecký potenciál realizuje nielen na poli písaného slova (poézia a próza pre deti i dospelých, eseje, literatúra faktu, piesňové texty, preklady, antológie, scenáre...), ale aj vo výtvarnej či hudobnej oblasti. „Keď nevládzem písať, tak maľujem, keď sa vymaľujem, skladám pesničky, keď som hluchý, režírujem divadlo, keď máme pauzu, prednášam o tvorivosti a vediem kreatívne workshopy,“ hovorí o sebe v jednom z mnohých rozhovorov dostupných na internete (http://www.happycompany.sk/konferencia/sk/speaker/daniel_hevier), pričom šírku svojich záujmov ani zďaleka neobsiahol. Spoločným menovateľom všetkých jeho aktivít je kreativita, hravosť, svojská optika, spontánnosť a senzitivnosť.

Prvú a štrnástu, nateraz poslednú, Hevierovu básnickú zbierku pre dospelých delí z časového hľadiska presne štyridsať rokov: debut s názvom *Moťlí kolotoč* vyšiel v roku 1974, *Vnútrozem* v roku 2014. Pozrime sa na tieto zbierky trochu bližšie a pokúsme sa pomenovať niektoré ich spoločné aj rozdielne znaky.

1. Téma

Najvýraznejší rozdiel medzi rozoberanými dielami spočíva v tematickej rovine, čo je vzhľadom na vek autora v období ich vzniku logické a po-

chopiteľné. Útla prvotina obsahuje 47 básní rozdelených do troch oddielov: Medové týždne včiel, Citosloviencina a Navštívili nás stromy. Dominujú tu prírodné a ľudostné motívy, ktoré autor zväčša spracúva s mladíckym elánom, optimizmom, ba až očarením hraničiacim s idylizmom. Prirodzene, nachádzame tu aj básne v molových tóninách (napr. Prvojesienka, s. 26; Smútkodeň, s. 34; Zlatá noc, s. 42; Jaseňová jeseň, s. 58; Sneh a trocha ticha, s. 61), žiadna z nich však nie je tragická či bezvýchodisková, skôr iba smutnokrásna: ... *Akoby už čierne polia / ktosi divou soľou polial / tak dýcha krajina // Ktosi ti odišiel / do listia kroky vtlačil // Vietor sa rozcinkal a zrazu hľal: / Slzička sa ti v očiach ponáhľala* (s. 58). Väčšina básní pripomína obraz či fotografiu, sú statické, pomenúvacie, no spôsob, akým ich mladý autor vytváral, je pozoruhodný a poetologicky vyzretý: *Vôňa habká v bielych papučkách // Máj pastoraľný pastier / Plný ticha a mäkkých vencov púpav // Vnútri mu strom rastie / zástava kvetín stúpa // V pľúcach sa mu hojda slza skúpa // Sen / prstík princeznej namočený v dychu // Počujem rásť jej krv / hústť hustotu tichú* (Daleký čistý úsvit, s. 17).

Aj v najnovšej básnickej zbierke je Hevier predovšetkým pozorovateľ, podobne ako v prvotine podáva poetickú „správu“ o svojich pocitoch, o tom, ako vníma okolitý svet, akým spôsobom o ňom premýšľal. Možno povedať, že *Vnútrozem* – v súlade s názvom – mapuje krajinu básnikovej duše, v porovnaní s debutom majú texty väčšiu myšlienkovú hĺbku, mnohé sprostredkujú závažné, v niektorých prípadoch až filozofické posolstvo, napr. ... *bude započutá neznáma reč zaznejú temné piesne / hrdelné slabiky sa budú pokúšať preslabikovať varovné nápisy / nič neostane na svojom mieste / pretože na starom mieste bude vyrastať nový kríž* (s. 23). Optimizmus až idyllickosť prvotiny vystriedali pochybnosti, sklamanie, bolesť, skepsa, obavy o udržateľnosť existencie seba samého i ľudstva vo všeobecnosti: *zo svojej vnútrozeme / vynášam temný med / hrubozrnný horký drôtovitý mednatý...* vo svojej vnútrozemi sejem a pustoším... (s. 129, zvýraznil D. H.); *tri strachy tejto noci / o vlastný život / o život našich detí / o život napísaných básní* (141); ... *už nemám nijaké ambície chcel by som doviest' toto starnúce telo k poctivej smrti a odísť za svetla a v tichu vynesúc sa vlastnými ramenami tak ako to odjakživa vídam v snoch...* (s. 156).

Na rozdiel od neilustrovanej prvotiny zaujme *Vnútrozem* aj elegantným dizajnom a výtvarnou zložkou. Nie je to jediná knižka, ktorú si Daniel Hevier

sám ilustroval, počas prezentácie v bratislavskom divadle Malá scéna STU 23. septembra 2014 však zdôraznil, že v tomto prípade nejde o ilustráciu básní v pravom zmysle slova, obe zložky diela sú do značnej miery svojbytné, ba neraz postupoval skôr opačne – k básňam ho inšpirovali jeho vlastné výtvarné prejavy (nemožno hovoriť o obrazoch, keďže sú to väčšinou len fragmenty). Všetky básne sú bez názvu, čo iba podporuje dojem poetického „komentára“ jednotlivých ilustrácií. Vysvetlenie, prečo sa – ako nadšený samouk – vyjadruje aj výtvarným spôsobom, zaradil Hevier na záver knižky (s. 158). Text nemá charakter básne, ide skôr o prozaický epilóg v obsahovom i formálnom zmysle, keďže mu, na rozdiel od básní, nechýba interpunkcia a je vysádzaný iným typom písma: „Je to taký môj rituál: večer čo večer si sadám k stolu a odmeňujem sám seba za to, že som aj dnes vydržal žiť. Robím to, na čo nemám papiere, to, čo nemusím, to, čo neviem. Maľujem, kreslím, škrtám, bodám, lepím, vytláčam farby, miesim papierovú hmotu. (...) Dávam tvar svojmu smútku, hystérii, radosti, nadšeniu, nasratosti. (...) Nevieam, či to, čo robím, je umenie, a ani ma to nezaujíma. Netuším, či sledujem nejaké výtvarné trendy. Robím to preto, lebo nemusím. Čiže musím.“

Mimoriadne tesná spätosť textu s výtvarným prejavom je očividná na viacerých miestach (napr. na s. 27, 66, 56, 57, 100), najpôsobivejšie ju však dokumentuje kaligram v tvare kríža, do ktorého sú smerom zhora nadol vpísané verše: *zakaždým / keď dlho kráčam rovno / Boh mi skríži cestu aby mal účasť na mojom blúdení* (s. 108), a grafické riešenie na s. 114, kde je text napísaný vertikálne zdola nahor: *vznes sa stúpaj vyššie zaslúžiš si najvyššie poschodie kýva na mňa satan • spáleným krídlom*.

2. Lexika

Tematické rozdiely sa, pochopiteľne, výrazne odrážajú v oblasti lexiky. Jazyk Hevierovej prvotiny už na prvý pohľad zaujme množstvom deminutív, ktoré sú pre juvenilnú poéziu síce dosť typické, ale miera ich využitia je tu predsa len výnimočná. V celej zbierke sú iba štyri básne, v ktorých sa žiadne deminutívum nevyskytuje: *Podobenstvo očí* (s. 31), *Láska, zelená kvetina* (s. 46), *Biele slovo soľ* (s. 60), *A ty* (s. 63). Vysoká frekvencia deminutív v básňach často navodzuje optimizmus, radosť zo života: *Dievča vo svojom teličku / medové srdce prenáša // šramotí čiernymi korenkami / a všetko čo povie je sen* (s. 10); ... *Aj tvoje srdiečko / nado mnou spievať musí // Lásku ti vymyslím ako vosk / ako modré plátenko* (s. 45); ... *Do labutej spálne / znie*

posunok jazierka // Tam ti svoje milovanie / prinesiem jak na pierkach... (s. 57). V niektorých básňach však autor využíva deminutíva skôr kontrastne, zmierňuje nimi smútok či nostalgiu: ... *Motýlí kolotoč ulietol za obzor / Celý deň sa tvoja biela duša láme // Prečo si nenašla / prstienok v zlatej slame // Kde ostal kráľ záhradných kvetov maličkých / Anjelik bledý bezkridlý po svete lieta // pokojná noc už rozdala svoje baličky / A ja kráčam sám až na koniec sveta* (s. 26).

Ako je zrejmé z citovaných ukážok, spôsob tvorby deminutív je systémový (*teličku, korienkami, srdiečko, plátenko, jazierka, na pierkach, do košička...*), autor teda v slovotvorbe pri substantívach neexperimentuje, výnimkou sú len okazionalizmy *Krásnenka* (s. 49, 64), *slnovrátko* (... *Úsvit si otvára maličké slnovrátko / zo zreničiek sa sype soľ*, s. 33), *Prvojesienka* (názov básne, s. 26) a *Smútkodeň* (názov básne, s. 34).

Slovná zásoba debutu z obsahovej stránky zodpovedá tradične vnímanej prírodnej a ľúbostnej lyrike, autor využíva klasické poetické „rekvizity“, ako sú krídla, pierka, hniezda, kvety, vzdychy, hviezdy, srdcia, slzy, často sa spomínajú aj abstraktá typu láska či krása. S výnimkou už spomínaných štyroch výrazov (*Krásnenka, slnovrátko, prvojesienka, smútkodeň*) tu absentujú neologizmy či okazionalizmy. Na prvý pohľad všedné sú aj adjektíva, ktoré Hevier používa, vďaka svojmu talentu a kreativite vie však z tohto „materiálu“ vykreslať efektne poetické iskry, napr. *šepotavé pierka obzoru* (s. 9), *váhavý ohníček vône* (s. 11), *zvonivé závraty* (s. 22), *vyšívany úsmev* (s. 28), *nadýchnuté gesto ticha* (s. 35), *hanblivá kvapka rosy* (s. 39) či *tenučký bozk krvi* (s. 65).

Lexika najnovšej Hevierovej zbierky je v porovnaní s debutom diametrálne odlišná, čo možno demonštrovať aj na výskyte deminutív: kým v *Motýľom kolotoči* sa deminutíva nachádzajú zhruba v deväťdesiatich percentách básní, vo *Vnútrozemi* je pomer približne opačný (v jedenástich z 84, čo predstavuje 13 percent). Rozdiel však nie je len kvantitatívny, ale aj kvalitatívny, ide zväčša o deminutíva, ktorých použitie je v konkrétnom kontexte logicky nevyhnutné, nemajú „ozdobnú“ funkciu: ... *ani by ste neverili / ako vie bolieť dýchanie / ako ma bolí dýchať / akoby som prehltal / kúsky skla...* (s. 37; veľký kus čohokoľvek sa nedá prehltnúť, vždy prehltáme kúsky); ... *a oči mu zeleneli ako čínske porcelánové misky* (s. 119; vzhľadom na veľkosť by nebolo vhodné použiť slovo *misy*), ... *na končekoch prstov / sú*

odtlačky mojich dedov (s. 143; v spojení *končeky prstov* sa ustálene používa deminutívum). Väčšia koncentrácia deminutív je len v textoch na s. 66 a 67, ktoré sú tematicky zamerané na detstvo, takže sem výrazy ako *synáčik*, *panáčik*, *tvárička* a pod. logicky zapadajú.

Jazyk tejto zbierky je celkovo veľmi civilný, vecný, autor sa neusiluje umelo prikrášliť realitu, v ktorej žijeme, nevyhýba sa preto ani lexikálnym prostriedkom atypickým pre poéziu. Používa napr. odborné termíny (... *usporadúvaš entropiu do úhladnej symetrie...* s.18; ... *iba tí najvzornejší žiaci / vedia zloženie vesmírneho kameňa / plagioklas olivín pyroxén...* s. 126), publicizmy (... *ako nás to učili naše deti kým sa ich ešte nezmocnili / psychiatrie náhradné rodiny a marketingové oddelenia...* s. 23; ... *sezóna sezamu sa končí nijaká skala sa už neotvorí na dobré slovo / a kde sú tie dobré slová všetky ich vyzobali reklamné agentúry a hovorcovia tlčhubov...* s. 152 – 153), hovorové slová (*po šichte*, s. 34; *pandrlák*, s. 67; *fáče*, s. 104;), expresívne výrazy (*hochštapler*, s. 41; *najzazobanejší*, s. 143), ba aj vulgarizmy (*tak / si tu / žijeme / v takých kurvačasoch / ... v takých sračkočasoch / že tá prvá nádej je / zakaždým aj posledná*, s. 145).

Epiteton ornans, ktorý tak masovo a presvedčivo pôsobil v debute, sa vo *Vnútrozemi* nachádza zriedkavejšie a jeho poetická účinnosť je oveľa nižšia, napr. *pyšná bolesť* (s. 47), *perlivá slina* (s. 6), osviežením je oxymoricky poňatý *vibrujúci pokoj* (s. 156) a paronymicky pôsobiace epiteta *smUtonosná bylina* (s. 156, samohlásku U zdôraznil D. H.) a ... *ruka (...) neschopná / neúchopná* (s. 142).

Za zmienku stoja aj slovesné novotvary odvodené od substantíva, príp. od adjektívno-substantívneho slovného spojenia, ktorými Hevier opisuje priateľa básnika: ... *smejem sa mu / že zbardovateľ a / zlegendarizovateľ / a zmramorovateľ / a bielozbradatateľ* (s. 85). Nápadité a esteticky účinné sú dvojice slov, ktoré Hevier dáva do tesnej blízkosti podľa princípu významového a výrazového kontrastu, napr. ... *a spomienky sa nedajú katalogizovať / podľa škodnosti a neškodnosti...* (s. 18); ... *všetky pochabosti minutých rokov / dobre počujete nehovorím o minulosti ale o / minulosti...* (s. 52); ... *som požeňnaný diagnózou uvedomovať si každý jeden dúšok vzduchu každý jeden vdych a vduch...* (s. 156).

Z jazykového hľadiska možno obom zbierkam vytknúť drobné nedostatky, v prvotine je to chýbajúca dĺžka pádovej prípony substantíva *krí-*

delka (s. 51, správne *krídelká*) a nesprávne utvorený lokál plurálu v *jedlách* (s. 64, správne v *jedliach*). V najnovšej zbierke nachádzame chybné koncovky v genitíve singuláru *do zveráku* (s. 110) namiesto *do zveráka*; nevhodný tvar slovesa je vo verši ... *tanečnica / zracia papierovú ružu* (s. 12, správne je *vracia*, príp. *dávi*); vo verši v *černi sa aj smrť zdá byť priesvitná...* (s. 61) je neurčitok slovesa nadbytočný, bolo by vhodné vynechať ho.

3. Verš

Výrazné rozdiely sú aj vo veršovej výstavbe porovnávaných literárnych diel. Na margo *Motýlieho kolotoča* Hevier na svojej webovej stránke uvádza, že bol „zbierkou v pravom zmysle slova, t. j. pozbieraním básní napísaných v šťastných chvíľach improvizácie a skúšania slovného materiálu“ (<http://www.hevi.sk/ako-som-pisal-svoje-knihy/>), čo sa odrazilo aj na rôznorodosti strofickej a rýmovej organizácie básní. Mierne prevažujú rýmované básne (26 ku 20), ale len niektoré z nich majú pravidelnú rýmovú štruktúru, pričom je otázne, do akej miery to bol autorov zámer. Klasické pravidelné štvorveršie so striedavým rýmom a kombinovaným 8-slabičným a 7-slabičným veršom sa napr. vydarilo v básni A sú tu (s. 50). Z hľadiska rýmu je zaujímavá báseň *Predjarie* (s. 40 – 41), zložená z desiatich dvojverší, pričom prvé a posledné má združený rým, ale zvyšné dvojveršia (10- až 12-slabičné) sú z hľadiska rýmovej organizácie vlastne latentnými štvorveršíami so striedavým rýmom. Vo viacerých básňach je rým akoby čerešničkou na torte, príjemným prekvapením v závere básne s voľným veršom, napr.: *Vo vánku si / sa prebudila // Vo vankúši / z divého peria // Krásnenka / kvety sa narodila / mokré a spevavé // Tóňu pestrú pod nohy ti prestrú // Motýlí koč už čaká na tráve* (*Vo vánku si sa prebudila*, s. 49). Všetky básne v debute sú bez interpunkcie, ale so zachovanou logikou veľkých písmen na začiatku vety a vlastných podstatných mien (napr. *Zima je Morena / zmorená...* s. 18).

Pozoruhodným pokusom sú básne *Ritornel o tráve* (s. 25) a *Pastorálny ritornel* (s. 59), pre ktoré autor zvolil organizovanú 12-, resp. 13-slabičnú strofickú formu s rýmovým vzorcom aba cbc ded e, ktorá však klasickému ritornelu nezodpovedá, ten sa spravidla rýmuje podľa vzorca aba cdc efe (Štraus, 2013, s. 200), pričom môže a nemusí mať záverečný samostatný verš, ktorý sa rýmuje s párnym veršom predchádzajúcej slohy.

Básnická zbierka *Vnútrozem* je rozsiahlejšia než debut, podľa počtu strán zhruba dvaapokrát, počet veršov je však určite viacnásobný. Autor používa výhradne voľný verš a malé písmená, jedinou výnimkou v tomto smere sú slová Boh (s. 6, 51, 68, 86, 117, 153) a Večný Menovateľ (v zmysle Boh, s. 6), aj vlastné mená osôb Hevier píše s malým začiatočným písmenom (... *chytá ma závrat / krúti sa mi hlava / leťím nad sebou ako / felix baumgartner / nad planétou...* s. 44). Z interpunkčných znamienok používa len dvojbodku. Zvláštnosťou je použitie „paragrafového znenia“ troch básní, napr. §1 *ustlal som krížu na svojom tele a očakávam príchod pyšnej bolesti* / §2 *bolesť je mýtus jej povestí je živená povrchnými správami o plameni* / §3 *je pravda že klincovanie kolmého ramena k vodorovnému – to páli* / §4 *správa o topografii cesty nôh na vrch zvaný lebka je neprenosná* (s. 47). Niektoré texty zaradené do tejto zbierky (s. 6, 51, 67, 152 – 153, 156) majú charakter básní v próze, autor ich aj graficky odlišil – text je vysádzaný jednoliato, pričom jednotlivé významové celky oddeľuje grafický znak: ... • *jeho tvár ešte nepoznamenalo kainovské znamenie* • *ešte sa nezačala odlupovať omietka z hladkých líc* • *a oči ešte nezískali farbu spálených listov a textúru roztrhaných zmlúv...* (s. 67).

4. Figúry

Z básnických figúr u Heviera spravidla najväčšmi zaujmú tie, ktoré sú založené na opakovaní fonematických prvkov, ako sú hlásky, slabiky či zvukovo príbuzné slová. „Improvizáciu a skúšanie slovného materiálu“, ku ktorým sa básnik priznáva v súvislosti so svojou prvotinou, by sme mohli súhrnne nazvať aj hrou so slovami. Pre tohto autora je naozaj typická, nevzťahuje sa len na debut, stala sa preňho základnou pracovnou metódou, ktorú po celé desaťročia svojho pôsobenia v literatúre tvorivo rozvíja. V *Motýľom kolotoči* je slovná ekvilibristika natoľko dominantná, že čitateľ má pri niektorých básňach pocit, akoby zvuková stránka slov priam diktovala autorovi, ktorým smerom sa má báseň „uberať“: *Les lasom hodil / Aj listy lietajú // Ohobľovaná obloha / bleskami sa leskne // Les sedí / Znovu sa rodí // Ó lejak / pole jak / pastierska kapsička prázdna* (Lesný lejak, s. 12). Na malom priestore deviatich veršov s dvadsiatimi troma slovami autor z obsahového hľadiska vytvoril akoby len fotografiu jedného okamihu v prírode počas letnej búrky, no z hľadiska formy je táto báseň demonštráciou viacerých básnických prostriedkov: neprehliadnuteľný je zvukosled – výrazne

onomatopoicky pôsobiaca kumulácia slov obsahujúcich spoluhlásku *l* (len vo dvoch veršoch z deviatich sa táto hláska nenachádza; vrátane mäkkej hlásky *l'* v slove *ohobľovaná* sa celkovo opakuje 12-krát, ak zarátame aj názov, tak 14-krát); zvukomalebný verš *ohobľovaná obloha* má povahu anagramu, hoci nie dokonalého, keďže slová majú rozdielnu dĺžku; verš *bleskami sa leskne* je pekný príklad paronomázie. Možnosť básnického presahu Hevier využil na vytvorenie pôvabného štepného rýmu: *Ó lejak / pole jak / pastierska kapsička prázdna*.

O ďalšie príklady na eufonicko-štylistické prostriedky, ako sú zvukosled, onomatopoj, rýmové echo, paronomázia, kalambúr či aliterácia, v *Motýľom kolotoči* nie je núdza, napr.: *Stúlené úle / plné medu... / Ráno sa zvlieka / z mlieka hviezd... Majoránové ráno májové* (s. 13); *Nad lesom plá tenko / plátenko oblohy...* (s. 15); *Zima je Morena / zmorená // Ako prikvitla / tak aj odkvitla // Ospalé svetlo lúč / ležiace v kalužiach sa láme na kusy / ... / Som ostriekaný ostrou čistotou / v dlani mi potmehúd vietor // ospalo potme hudie* (s. 18); ... *Splň svoj spln / krása...* (s. 28); ... *Oči ste očistec // Ste tečúci štetec jemností...* (s. 31); *To srdiečko / v ktorom spáva z páva pierko / je dnes smutné...* (s. 34); ... *Tôňu pestrú pod nohy ti prestrú...* (s. 49); ... *Milovanie milo vanie / z tvojho pohľadu* (s. 51); ... *Už odleteli stromy / roztrhnutá hmla má prsty v prsti...* (s. 58).

Rozličné onomatopoické figúry sa nachádzajú aj vo *Vnútrozemi*, v porovnaní s debutom však majú nižšiu frekvenciu, napr. *aby nebolo vidno to čo nesmie byť videné / nená / videné / to čo nemalo byť zbadané / ani prezradené iba zradené / ... zlomyseľníci majú zlé mysle* (s. 9); *vybieham tak prudko / až sa vo mne rozhrhrhr / kocú všetky kosti* (s. 12); *niečo za niečo nič za nič alebo aj inak / nikto za nikoho nik zánik alebo aj - - -* (s. 18); ... *budeš sa smiať / svojmu strachu / budeš sa báť / svojho smiechu...* (s. 28); ... *ústa ustaté a uši čo majú za ušami...* (s. 67); ... *nevyhnutne zháňam dve výkonné / zátvorky môžu byť aj použité / medzi ktoré by som ako do zveráku / dal kosti a plasty a knôty a drôty / a kontá a grunty pánty a trakty / plásty a piesty...* (s. 110); ... *ale ako napísal dnes už odpísaný básnik...* (s. 117); *v ostrosti je niečo sprosté ostré slová ostré lakte ostré drinky...* (s. 137); *som osoba hovoriaca v prvej osobe / o sebe pravdaže o sebe* (s. 139); *drží ma za ruku / moja vlastná ruka / to je tá pravá / čo je na všetko ľavá / chmatnúť / drapnúť / uchopiť / stlačiť / skrútiť / podržať / a nepustiť z rúk /*

neschopná / neúchopná / nesúca / svoju nesúcosť / ako údel / súca tak na / hompál'anie / popri tele / ako panák / na reklamu debaklov (s. 142).

5. Trópy

Hevierova prvotina je z hľadiska použitých básnických trópov naozaj výnimočná, básne natoľko hýria obraznosťou, že v mnohých z nich nenájdeme jediné „všedné“ slovné spojenie. Mladý autor veľmi invenčne pracuje najmä s trópmi na báze metafory, pričom najčastejšie využíva personifikáciu a prirovnanie: ... *Semienkami púpav jar sa k nebu vznáša / Obzor si pokrčenou záclonkou slnka svieti...* (s. 13); ... *Ospalé svetlo lúč / ležiace v kalužiach sa láme na kusy // Dážď zatvára unavené krídla / potichu zažal v nás pesničku akúsi...* (s. 18); ... *Či ti stromy tiež spievali / motúzikom hmly / keď vietor vyberal vône / z uzlíka a včely niesli slzičku / svetla?* (s. 29); ... *Do stromov sa schúlila / vysoká noc // Mesiac visí len na vlásku / tmy...* (s. 30); ... *Úsvit jak náhly výkrik dedinou ponáhľal sa...* (s. 13); ... *noc ako hodváb vtáčích hrdiel / čisté a nevinné plátenko / pre sny...* (s. 28); *Si čistá ako vtáčí med / Ako dlhá chvíľa klasov...* (s. 60). Veľmi pôsobivá je aj poetická aktualizácia frazémy v básni *Sneh* a trocha ticha: *Tichá báseň brehy myje / Do noci tečie bojazlivo vrúčne...* (s. 61).

V najnovšej Hevierovej zbierke ohňostroj obrazotvornosti vybuchuje zriedkavejšie, v niektorých básňach prevažuje už spomínaná civilnosť a vecnosť jazykového prejavu, nikdy však nechýba pointa, moment prekvapenia, ktorý odlišuje umenie od všednosti: *aj keby boli vaše bolesti v instantnom / prášku a váš kríž z papiera / neprestávali by ste pátrať po dverách / Boha pod ktoré by sa dalo / zvinúť vaše trápenie* (s. 68). Aj vo *Vnútrozemi* sa však nachádzajú invenčné príklady metaforického vyjadrenia: *krajina vyvrátená ako mokrá rukavica* (s. 14); *kráčam mestom zhora nadol / kľžem ním ako britva po hrdle / zosúvam sa ako zips na / dlhokánskom svetri* (s. 117); *napnutá tetiva rieky vystreľuje odlesky slnka* (s. 76); *§1 Boh ku mne prehovoril ako keď zaspieva vôňa: bezhlasne a vo farbe* (s. 86); *ako sa pochabo hovorí o konci dňa / keď deň sa neohýba ku koncu / iba mení svoje svetelné skupenstvo / a na nočnej látke odhaľuje vpichy hviezd* (s. 92); ... *vrúčne sa / nenávidíme...* (s. 104); *smrť má zas náskok / ako tieň pod nohami / ktoré ustali* (s. 96); ... *a všetky kopce necudne / holé ako zlízaný nanuk...* (s. 145); ... *chceme dobehnúť Boha a predbehnúť jeho spravodlivú päsť • treštáme jeho i seba • hory sa klátia ako spráchnivené*

ploty k zemi • stromy hŕfne utekajú za obzor a samy sa ukladajú pod zuby píl... (s. 152 – 153).

6. Záver

Ako sme už uviedli, prvú a štrnástu básnickú zbierku Daniela Heviera delia štyri desaťročia, logicky sa teda musia v mnohom líšiť, na čo sme v jednotlivých bodoch poukázali. Za najvýraznejšie zmeny považujeme úplnú rezignáciu na viazaný verš a prehĺbenie myšlienkového posolstva na úkor obraznosti. Vzhľadom na celú doterajšiu tvorbu je nesporné, že Hevier si plne zasluhuje lichotivý „titul“ poeta natus, literárna kritika mu ho prisúdila už po vydaní druhej zbierky *S otcom v záhrade* v roku 1976. Spôsob, akým pracuje so slovom, je naozaj pozoruhodný, takéto talenty sa nerodia často. V posledných rokoch mu však kritika občas vyčíta nadprodukciu, napr. Ivana Hostová v recenzii zbierky *Vnútrozem* (Hostová, 2014, s. 8): „Pri takejto nadmernej produkcii a všestrannosti však isto nemožno predpokladať dosahovanie vrcholných kvalitatívnych výkonov. (...) ... textová zložka je zväčša kvalitatívne nevyrovnaná a len zriedkavo inovatívna.“ Každý jazykový prejav sa, pochopiteľne, dá cizelovať takmer donekonečna, aj viaceré texty recenzovaného diela by sa dali ešte brúsiť, najmä v zmysle oslabenia naratívности v prospech obraznosti. Domnievame sa však, že aj v tejto podobe *Vnútrozem* predstavuje hodnotný kamienok do mozaiky Hevierovej tvorby, ktorá v istom zmysle stváraňuje autorovo ľudské, osobnostné zrenie. Hevierov tvorivý oblúk z jednej strany nadnášajú efemérne motýle, druhou je uzemnený v (neveľmi radostnej) realite, ale aj tú vie podať poeticky: *bol to génus čo vymyslel formuláciu / rozvrátené vnútorné prostredie / to nie je veta to je verš / kartografia mojej duše / a tak tu bojujem na troskách / vnútorného prostredia / proti vlásočniciam a cievam / bojujúcim za mňa i proti mne* (s. 125).

LITERATÚRA

HEVIER, Daniel: Motýli kolotoč. Bratislava: Smena 1974. 65 s.

HEVIER, Daniel: Vnútrozem. Bratislava: TRIO Publishing, s. r. o., 2014. 158 s.

HOSTOVÁ, Ivana: Vnútrozem. In: Knižná revue, 2014, XXIV. ročník, č. 25 – 26.

ŠTRAUS, František: Základy slovenskej verzológie. Bratislava: Literárne informačné centrum 2003. 251 s.

http://www.happycompany.sk/konferencia/sk/speaker/daniel_hevier

<http://www.hevi.sk/ako-som-pisal-svoje-knihy/>

Do podradu makreloblížnych (Scombroidei) patria druhy, ktoré sú asi najrýchlejšími plavcami medzi rybami. Tuniak modroplutvý (*Thunnus thynnus*), mečiar veľký (*Xiphias gladius*), plachetník atlantický a pacifický (*Istiophorus albicans* a *Istiophorus platypterus*) dokážu krátky čas plávať rýchlosťou 60 až 100 km za hodinu. Tuniaky tribu Thunini sa vyznačujú tzv. endotermiou, schopnosťou udržiavať zvýšenú telesnú teplotu oproti okoliu pomocou metabolizmu podobným spôsobom, ako to robia vtáky a cicavce. Gastrochizma južná (*Gasterochisma melampus*) a plachetníkovité (Istiophoridae) disponujú zasa tzv. kraniálnou endotermiou, ohrievaním mozgu a očí. Poznáme 6 čeľadi, 46 rodov a okolo 150 druhov makreloblížnych. Hospodársky sú veľmi významné. Podľa údajov Organizácie pre výživu a poľnohospodárstvo (FAO 2013) v rokoch 2000 až 2011 sa lovílo na svete každoročne priemerne 11 437 654 t makreloblížnych rýb.

Barakudovité (Sphyracidae) žijú v tropickom a subtropickom pásme všetkých oceánov (mlaď príležitostne aj v estuároch), najčastejšie v plytkých pobrežných vodách alebo pri koralových útesoch. Predĺženým telom, vysunutou spodnou čeľusťou a silnými zubami pripomínajú šľuky. Sú pažravými predátormi, miestami obávanejšími ako žraloky pre útoky na kúpajúcich sa ľudí. Je známy len jeden rod – barakuda (*Sphyracna*). Dĺžka tela jednotlivých druhov je od 30 do 200 cm. Úlovky barakúd v rokoch 2000 až 2011 predstavovali v priemere 104 957 t ročne (FAO 2013).

Gempylovité (Gempylidae) sú stredne veľké až veľké ryby s dĺžkou tela od 25 cm do 3 m (väčšina druhov má vyše 1 m dĺžky) a rýchle predátory tropického a subtropického pásma všetkých oceánov. Pohybujú sa zvyčajne v hĺbke 200 až 500 m. Majú veľké ústa, na čeľustiach silné zuby, predné bývajú tesákovité. Väčšina druhov má za chrbtovou a análnou plutvou ešte samostatné drobné plutvičky. Brušné plutvy majú drobné, rudimentárne alebo im úplne chýbajú. Telo majú pokryté drobnými šupinami. Loví sa predovšetkým snúk modrý (*Thyrscites atun*) a rexea striebřistá (*Rexea solandri*), ktorých mäso je

Poznámka redakcie: Súpis literatúry k článku sa uvedie v poslednej časti príspevku.

jedlé a chutné. Naproti tomu mäso eskolara krivočiareho (*Lepidocybium flavobrunneum*) a ruvety olejnej (*Ruvettus pretiosus*) je veľmi masné a má prehánavé účinky. Suma úlovkov gempylovitých vo všetkých moriach sveta (FAO 2013) bola v rokoch 2000 až 2011 priemerne 59 497 t ročne.

Vlasochvostovité (Trichiuridae) sa vyskytujú v teplých vodách tropického a mierneho pásma nad kontinentálnym svahom alebo vyvýšeninami dna až do hĺbky 2000 m. Ich mimoriadne predĺžené a silne z bokov stlačené telo býva ukončené buď malou vidlicovitou chvostovou plutvou, alebo vlasovitým výrastkom. Telo majú holé, bez šupín. Ich brušné plutvy sú redukované alebo úplne chýbajú, jediná chrbtová plutva sa im ťahá temer po celej dĺžke tela. Veľké ústa a silné zuby, ktoré sú v prednej časti hornej čeľuste tesákovité, svedčia o tom, že sú pažravými predátormi. Živia sa rybami, hlavonožcami a kôrovcami. Dorastajú väčšinou do 1 až 2 m dĺžky. Viaceré druhy vlasochvostovitých sú objektmi komerčného rybolovu. Suma úlovkov vlasochvostovitých vo všetkých moriach sveta (FAO 2013) bola v rokoch 2000 až 2011 priemerne 1 530 425 t ročne.

Makrelovité (Scombridae) sú epipelagické morské ryby, len niektoré druhy pamakrel vstupujú do estuárov, dokonca jedna z nich, pamakrela čínska (*Scomberomorus sinensis*), preniká do rieky Mekong až do vzdialenosti 300 km od ústia. Patria k veľmi významným komerčným a športovým rybám v tropických a miernych pásmach morí. Intenzívne sa lovia pre vysokú kvalitu mäsa. Majú dve chrbtové plutvy zatiahnuteľné do žliabkov, za chrbtovou a análnou plutvou sa nachádza 5 až 12 plutvičiek. Telo majú pokryté malými cykloidnými šupinami. Štíhle chvostové steblo nesie po oboch stranách po dva kýly. Suma úlovkov makrelovitých vo všetkých moriach sveta (FAO 2013) bola v rokoch 2000 až 2011 priemerne 9 432 247 t ročne.

Do čeľade mečiarovitých (Xiphiidae) patrí len jediný druh – mečiar veľký (*Xiphias gladius*). V dospelosti nemá ani šupiny, ani zuby. Horná čeľusť mu vybieha do dlhého zhora stlačeného mečovitého výrastku. Nemá brušné plutvy. Po bokoch stlačeného chvostového stebľa má po jednom kýle. Je epia mezopelagickým kozmopolitom tropického, mierneho a niekedy aj studeného pásma oceánov. Živí sa predovšetkým rybami, ale aj hlavonožcami. Suma úlovkov mečiarov vo všetkých moriach (FAO 2013) bola v rokoch 2000 až 2011 priemerne 107 921 t ročne.

Plachetníkovité (Istiophoridae) obývajú predovšetkým teplé moria, zvyčajne plávajú v horných vrstvách vody nad termoklinou. Podnikajú veľmi dlhé migrácie, patria medzi najväčšie a najrýchlejšie plávajúce ryby v oceáne. Predĺžené predčelustné kosti sú oporou dlhého rypáka, ktorý je na priereze kruhovitý. Čeluste majú ozubené pilkovitými zubkami. Na bokoch stlačeného chvostového stebľa majú po dva kýly. Telo majú pokryté predĺženými šupinami s jedným alebo viacerými hrotmi. Sú to ekonomicky vysoko hodnotné ryby, cenené rekreačnými i športovými rybármi. Suma úlovkov plachetníkovitých vo všetkých moriach sveta (FAO 2013) bola v rokoch 2000 až 2011 priemerne 98 977 t ročne.

V dôsledku nadmerného výlovu sa niektoré druhy makreloblížnych rýb dostali na Červený zoznam ohrozených druhov Medzinárodnej únie na ochranu prírody a prírodných zdrojov (IUCN). V súčasnosti je ich na tomto zozname (IUCN 2013) 27, z čoho jeden je hodnotený ako kriticky ohrozený druh (tuniak južný – *Thunnus maccoyi*), jeden ako ohrozený druh (tuniak modroplutvý – *Thunnus thynnus*), štyri ako zraniteľné druhy (pamakrela kalifornská – *Scomberomorus concolor*, tuniak okatý – *Thunnus obesus*, kopyjonos belavý – *Kajikia albida* a marlín atlantický – *Makaira nigricans*) a päť ako takmer ohrozených druhov (pamakrela úzkopruhá – *Scomberomorus commerson*, pamakrela austrálska – *Scomberomorus munroi*, tuniak dlhoplutvý – *Thunnus alalunga*, tuniak žltoplutvý – *Thunnus albacares* a kopyjonos pásavý – *Kajikia audax*).

V ďalšom texte uvádzame prehľad makreloblížnych rýb, ich klasifikácia je podľa Nelsona (2004). Národné mená jednotlivých taxónov sme čerpali z viacerých zdrojov (Lindberg a i. 1964, Šoljan 1965, Grzimek a i. 1975, Collette – Nauen 1983, Masuda a i. 1984, Nakamura 1985, Rešetnikov a i. 1989, Grabda – Heese 1991, Nakamura – Parin 1993, Kryštufek – Janžekovič 1999, Hanel 2000, Garibaldi – Busilacchi 2002, Collette 2003, Hanel 2006, Shao 2013, Anonym 2014), podobne aj druhovú synonymiku a etymológiu (Eschmeyer 1998, Jordan – Evermann 1896, Masuda 1974, Ošanin 1983/84 a Panczová 2012).

Menoslovie schválila a jeho používanie odporúča Terminologická komisia Slovenskej ichtyologickej spoločnosti v tomto zložení: prof. RNDr. Karol Hensel, CSc. (predseda), Mgr. Kristína Hôrková, PhD., a prof. RNDr. Vladimír Kováč, CSc., z Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského,

Mgr. Ján Kautman z Prírodovedného múzea SNM a PaedDr. Matej Považaj, CSc., z Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV.

Podrad: SCOMBROIDEI – makreloblížne

Motivácia vedeckého mena: gréc. σκόμβρος [skombros] a lat. *scomber* = starobylé meno pre makrelu atlantickú; afixoidom *-oidei* sa v ichtyológii označuje podrad (z gréc. εἶδος [eidos] = podoba, tvárnosť).

Národné mená: poľ. *makrełowce*, rus. скумбриеvidные [skumbrievidnyje]¹, ukr. скумбрієвідни [skumbrijevidni], angl. *tuna-like fishes*, nem. *Makrelenartige*, čín. 鯖亜目 [čching jamu (čching = makrela, ja = pod, mu = rad)], jap. サバモク al. 鯖亜目 [saba amoku (*saba* = makrela, *a* = pod, *moku* = rad)].

Na označenie tohto podradu sa v slovenčine použil termín *makreloblížne* (Hensel 2009).

Slovenské pomenovanie podradu Scombroides je utvorené z koreňa podstatného (rodového) mena *makrela*, zo spájacej morfémy *-o-* a z prípony *-blížne* v súlade s odporúčaniami tvorenia slovenského menoslovía živočíchov (Hensel a i. 1987).

Čeľaď: Sphyraenidae – barakudovitá

Motivácia vedeckého mena: gréc. σφύραινα [sfyraina] = starogrécke meno barakudy (zo σφύρα [sfyra] = kladivo); príponou *-idae* (z gréc. εἶδος [eidos] = podoba, tvárnosť) sa v zoologickej nomenklatúre obligátne označuje názov čeľade.

Národné mená: čes. *soltýnovití*, poľ. *barrakudowate*, rus. барракудовые [barrakudovyje], slovin. *barakude*, srb., chorv. *štukanci*, ukr. баракудови [barakudovi], angl. *barracudas*, nem. *Pfeilhechte*, franc. *bécunes* al. *barracudas*, špan. *barracudas* al. *picudas*, čín. 鲹科 [šu kche (*šu* = barakuda, *kche* = čeľaď)], jap. カマス科 al. 鲹科 [kamasu ka (*kamasu* = barakuda, *ka* = čeľaď)].

Na označenie tejto čeľade sa v slovenčine použil termín *barakudovitá* (Hensel 1983, Stráňai 1994, Hensel 2009).

Slovenské pomenovanie čeľade Sphyraenidae je vyjadrené prídavným menom v nominatíve plurálu, ktoré je utvorené od typického rodového mena *barakuda* príponou *-ovitá* v súlade so zásadami tvorenia slovenského menoslovía živočíchov (Hensel a i. 1987).

¹ Prepis z iných grafických sústav je podľa Pravidiel slovenského pravopisu (2000).

Rod: *Sphyraena* Röse, 1793 – barakuda

Syn.: *Acus* Plumier in Lacepède, 1803; *Sphyrena* Rafinesque, 1810; *Agrioposphyraena* Fowler, 1903; *Sphaerina* Swainson, 1839; *Agrioposphyraena* Fowler, 1903; *Australuzza* Whitley, 1947; *Callosphyraena* Smith, 1956; *Indosphyraena* Smith, 1956; *Sphyraenella* Smith, 1956.

Motivácia vedeckého mena: gréc. σφύραινα [sfyraina] = starogrécke meno barakudy (z gréc. σφῦρα [sfyra] = kladivo).

Slovenské meno je utvorené v zhode s medzinárodne používaným menom, ktoré má pôvod v americkej španielčine (*barracuda*).

***Sphyraena acutipinnis* Day, 1876 – barakuda ostroplutvá**

Syn.: *Sphyraena africana* Gilchrist & Thompson, 1909 [*Indosphyraena africana*]; *Sphyraena natalensis* von Bonde, 1923.

Rozšírenie: Indický oceán a západná časť Tichého oceána od južnej Afriky po juhovýchodné Japonsko.

Motivácia vedeckého mena: z lat. *acutus* = ostrý, zahrotený; *pinna* = plutva.

Národné mená: čes. *soltýn ostroplutvý*, rus. *остроперая барракуда* [*ostropioraja barrakuda*], angl. *sharpfin barracuda* al. *pointedfin barracuda*, nem. *Pfeil-Barracuda*, čín. 尖鰭魷 [tien čchi šu (*tien* = ostrá, *čchi* = plutva, *šu* = barakuda)], jap. オオヤマトカマス al. 大和鰯 [ójamato-kamasu (*ó* = veľká, *jamato* = japonská, *kamasu* = barakuda)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Sphyraena afra* Peters, 1844 – barakuda guinejská**

Syn.: *Sphyraena hupferi* Fischer, 1885; *Sphyraena piscatorum* Cadenat, 1964.

Rozšírenie: východná časť Atlantického oceána od Senegalu po Namíbiu.

Motivácia vedeckého mena: lat. *afra* = africká.

Národné mená: angl. *Guinean barracuda*, franc. *bécune guinéenne*, špan. *espetón de Guinea*, čín. 横紋魷 [chengwen šu (*chengwen* = priečnopásavá, *šu* = barakuda)], jap. ギニアンバラクーダ [ginian barakúda = prepis anglického mena *Guinean barracuda* do japončiny].

Slovenské druhové meno je motivované centrom rozšírenia tejto barakudy (Guinejský záliv).

***Sphyraena argentea* Girard, 1854 – barakuda striebriatá**

Rozšírenie: Tichý oceán pri pobreží Kalifornie.

Motivácia vedeckého mena: lat. *argentea* = strieborná, postriebrená, striebrolesklá.

Národné mená: čes. *soltýn stříbrtý*, poľ. *barakuda srebrzysta*, rus. *калифорнийская барракуда* [kalifornijskaja barrakuda], angl. *Pacific barracuda* al. *Californian barracuda*, nem. *kalifornischer Barrakuda*, franc. *bécune argentée*, špan. *picuda plateada*, čín. 銀魷 [jin šu (jin = strieborná, šu = barakuda)].

Pre tento druh sa v slovenčine použili mená *barakuda tichomorská* (Gutteková – Zmoray 1978) a *barakuda striebriatá* (Hensel 2009). Meno *barakuda tichomorská* je nenáležité, pretože v Tichomorí sa vyskytujú ďalšie dve desiatky druhov barakúd.

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Sphyraena barracuda* Edwards, 1771 – barakuda veľká**

Syn.: *Esox barracuda* Edwards, 1771 [*Agrioposphyraena barracuda*; *Sphyraena baracuda*; *Syphyraena barracuda*]; *Sphyraena sphyraena picuda* Bloch & Schneider, 1801 [*Sphyraena picuda*]; *Sphyraena becuna* Lacepède, 1803; *Sphyraena commersonii* Cuvier, 1829; *Sphyraena dussumieri* Valenciennes, 1831; *Sphyraena agam* Rüppel, 1838; *Sphyraena snodgrassi* Jenkins, 1901.

Rozšírenie: vo všetkých tropických moriach okrem východného Pacifiku, v západnom Tichomorí len po južné Japonsko.

Motivácia vedeckého mena: *barracuda* = meno tohto druhu v americkej španielčine.

Národné mená: čes. *soltýn barakuda*, poľ. *barakuda wielka*, rus. *барракуда* [barrakuda], ukr. *баракуда велика* [barakuda velika], angl. *great barracuda*, nem. *atlantischer Barrakuda*, franc. *grand barracuda*, nem. *großer Barrakuda*, špan. *picuda barracuda*, čín. 大魷 [ta šu (ta = veľká, šu = barakuda)], jap. オニカマス al. 鬼鰩, al. 鬼梭子魚, al. 鬼𩺰 [oni-kamasu (oni = čert, kamasu = barakuda)].

Pre tento druh sa v slovenčine použili mená *barakuda* (Gutteková – Zmoray 1978), *barakuda antilská* (Holčík – Hensel 1976), *barakuda obyčajná* (Hensel 1983, Stráňai 1994) a *barakuda veľká* (Hensel 2009).

Slovenské druhové meno je motivované veľkosťou. Ide o najväčší druh

rodu *Sphyraena*, ktorý dorastá až do dĺžky 2,3 m. Meno *barakuda antilská* nie je výstižné, pretože v antilskej oblasti žijú ešte ďalšie druhy barakúd, okrem toho tento druh sa vyskytuje vo všetkých oceánoch s výnimkou východnej časti Pacifiku. Pre významovú nepriehľadnosť v súlade s odporúčaniami zásad slovenského menoslovia živočíchov (Hensel a i. 1987) treba meno *barakuda obyčajná* považovať za nevhodné.

***Sphyraena borealis* DeKay, 1842 – barakuda karibská**

Rozšírenie: západná časť Atlantického oceána od Nového Škótska po južnú Floridu, Mexický záliv a Karibské more.

Motivácia vedeckého mena: lat. *borealis* = severný.

Národné mená: angl. *sennet*, franc. *bécune chandelle*, špan. *picuda china*, čín. 北鲷 [pej šu (pej = severná, šu = barakuda)].

Motiváciou slovenského druhového mena je oblasť výskytu.

***Sphyraena chrysotaenia* Klunzinger, 1884 – barakuda žltopása**

Syn.: *Sphyraenella chrysotaenia* (Klunzinger, 1884).

Rozšírenie: Indický oceán a západná časť Pacifiku.

Motivácia vedeckého mena: gréc. χρυσός [*chrysos*] = zlato, ταϊνία [*tai-nia*] = páska, stužka.

Národné mená: čes. *soltýn zlatopruhý* al. *soltýn zlatoocasý*, rus. зеленополосая барракуда [*zelenopolosaja barrakuda*], angl. *yellowstripe barracuda*, čín. 黃紋魷 [*chuang wen šu* (*chuang* = žltá, *wen* = kresba, vzor-ka, *šu* = barakuda)], jap. イエローストライプバラクーダ [*ierósutoraipu barakúda* = prepis anglického mena *yellowstripe barracuda* do japončiny].

Tento druh niektorí ichtyológovia považujú za totožný s barakudou žltochvostou (*Sphyraena flavicauda*).

Slovenské druhové meno je motivované sfarbením.

***Sphyraena ensis* Jordan & Gilbert, 1882 – barakuda mexická**

Rozšírenie: východná časť Tichého oceána od Mexika po Ekvádor.

Motivácia vedeckého mena: lat. *ensis* = meč.

Národné mená: čes. *soltýn mexický*, rus. панамская барракуда [*panamskaja barrakuda*], angl. *Mexican barracuda*, franc. *bécune mexicaine*, špan. *picuda picúa*, čín. 劍形魷 [*fiensing šu* (*fiensing* = mečovitá, *šu* = barakuda)].

Pre tento druh sa v slovenčine použilo meno *mexická barakuda* (Stráňai 1994).

Slovenské druhové meno je motivované geografickým rozšírením druhu.

***Sphyraena flavicauda* Rüppel, 1838 – barakuda žltochvostá**

Syn.: [*Sphyraenella flavicauda*]; *Sphyraena langsar* Bleeker, 1855.

Rozšírenie: Indický oceán a západná časť Pacifiku od južnej Afriky po Japonsko a Mikronéziu.

Motivácia vedeckého mena: lat. *flavus* = žltý, zlatožltý; *cauda* = chvost.

Národné mená: čes. *soltýn žlutoocasý*, angl. *yellowtail barracuda*, franc. *barracuda queue jaune*, nem. *gelbschwanz-Barrakuda*, čín. 黃尾魷 [*chuang wej šu* (*chuang* = žltý, *wej* = chvost, *šu* = barakuda)], jap. タイワンカマス al. 台湾魷, al. 台湾梭魚 [*taiwan-kamasu* (*taiwan* = taiwanská, *kamasu* = barakuda)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

Tento druh niektorí ichtyológovia považujú za totožný s barakudou žltopásou (*Sphyraena chrysotaenia*).

***Sphyraena forsteri* Cuvier in Cuvier & Valenciennes, 1829 – barakuda Forsterova**

Syn.: [*Sphyraena forsteni*]; *Sphyraena toxseuma* Fowler, 1904 [*Callosphyraena toxseuma*].

Rozšírenie: Indický a Tichý oceán od východnej Afriky po južné Japonsko a Markézské ostrovy.

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno; Johann-Reinhold Forster (1729 – 1798), pastor a kazateľ, účastník druhej cesty kapitána Jamesa Cooka okolo sveta na lodi *Resolution* v rokoch 1772 – 1775. Neskôr profesor prírodných vied a riaditeľ botanickej záhrady v Halle.

Národné mená: čes. *soltýn Forsterův*, rus. белообрюхая барракуда [*belo-briuchaja barrakuda*], angl. *bigeye barracuda* al. *blackspot barracuda*, franc. *bécune de Forster*, nem. *Brustfleck-Barrakuda*, špan. *picuda de Forster*, čín. 大眼魷 [*ta jan šu* (*ta* = veľké, *jan* = oko, *šu* = barakuda)], jap. オオメカマス al. 大目魷, al. 大眼梭魚, al. 大叭 [*óme-kamasu* (*óme* = veľkooká, *kamasu* = barakuda)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Sphyraena guachancho* Cuvier in Cuvier & Valenciennes, 1829 – barakuda pobrežná**

Syn.: [*Sphyraena guachanche*; *Sphyraena guaguancho*]; *Sphyraena dubia* Bleeker, 1863; *Sphyraena guentheri* Haly, 1875.

Rozšírenie: tropické pásmo Atlantického oceána.

Motivácia vedeckého mena: *guaguanche* al. *guaguancho* = meno tejto barakudy v americkej španielčine (*guachancho* je lapsus).

Národné mená: čes. *soltýn pobřežní*, poľ. *barakuda złotawa*, rus. *гуачанчо* [guačančo], angl. *guachanche barracuda*, franc. *bécune guachanche*, špan. *picuda guaguanche*, čín. 黃條魷 [chuang tchiao šu (*chuang* = žltý, *tchiao* = pruh, páska, *šu* = barakuda)].

Slovenské druhové meno je motivované výskytom.

***Sphyraena helleri* Jenkins, 1901 – barakuda Hellerova**

Rozšírenie: Indický oceán a západná časť Pacifiku od východnej Afriky po Havaj a Maskarény.

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno; Edmund Heller (1875 – 1939), americký zoológ.

Národné mená: angl. *Heller's barracuda*, nem. *Hellers Barrakuda*, čín. 黃帶魷 [chuang taj šu (*chuang* = žltý, *taj* = pás, zóna, *šu* = barakuda)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Sphyraena iburiensis* Doiuchi & Nakabo, 2005 – barakuda iburiská**

Rozšírenie: severozápadný Pacifik pri Japonsku.

Motivácia vedeckého mena: podľa typovej lokality Iburi (prefektúra Koči, Japonsko).

Národné mená: čín. 雙帶魷 [šuang taj šu (*šuang* = dvojité, *taj* = pás, zóna, *šu* = barakuda)], jap. イブリカマス al. 以布利魷 [iburi-kamasu (*iburi* = iburiský, *kamasu* = barakuda)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Sphyraena idiaestes* Heller & Snodgrass, 1903 – barakuda pelikánia**

Rozšírenie: Tichý oceán pri pobreží Strednej a Južnej Ameriky.

Motivácia vedeckého mena: z gréc. ἰδιος [idios] = svojský, zvláštny, odlišný.

Národné mená: angl. *pelican barracuda*, franc. *bécune pélican*, špan. *picuda pelicano*, čín. 隱魷 [jin šu (*jin* = tmavá, *šu* = barakuda)].

Slovenské druhové meno je utvorené v súlade s uvedenými európskymi národnými menami.

***Sphyraena intermedia* Pastore, 2009 – barakuda stredomorská**

Rozšírenie: Stredozemné more.

Motivácia vedeckého mena: lat. *intermedia* = prostredná.

Slovenské druhové meno je motivované geografickým rozšírením druhu.

***Sphyraena japonica* Bloch & Schneider, 1801 – barakuda japonská**
Syn.: *Silurus inermis* Houttuyn, 1782.

Rozšírenie: západná časť Tichého oceána od južného Japonska po Juhočínske more.

Motivácia vedeckého mena: lat. *japonica* = japonská.

Národné mená: čes. *soltýn japonský*, ukr. *баракуда японська* [barakuda japonska], angl. *Japanese barracuda*, čín. 日本鰩 [žipen šu (žipen = japonská, šu = barakuda)], jap. アマトカマス al. 大和鰯, al. 大和𩺰, al. 大和梭子魚 [jamato-kamasu (*jamato* = japonská, *kamasu* = barakuda)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Sphyraena jello* Cuvier in Cuvier & Valenciennes, 1829 – barakuda indomalajská**

Syn.: *Sphyraena permisca* Smith, 1956.

Rozšírenie: Indický oceán a západná časť Pacifiku od južnej Afriky po Novú Kaledóniu a súostrovie Vanuatu.

Motivácia vedeckého mena: domorodé meno tohto druhu; v tamilčine *jeela* [džíla].

Národné mená: čes. *soltýn tmavopruhý*, rus. *чернопёрая барракуда* al. *полосатая барракуда* [černopjoraja barrakuda al. polosataja barrakuda], ukr. *баракуда смугаста* [barakuda smugasta], angl. *pickhandle barracuda*, nem. *indo-malayischer Barrakuda* al. *Jello-Barrakuda*, franc. *barracuda jello*, špan. *picuda serpentina*, čín. 斑條鰩 [pantchiao šu (*pantchiao* = pásavá, *šu* = barakuda)], jap. ピックハンドルバラクーダ [pikkuhandoru barakúda (= prepis anglického mena *pickhandle barracuda* do japončiny)].

Pre tento druh sa v slovenčine použilo meno *barakuda indomalajská* (Stráňai 1994, Hensel 2009).

Motiváciou slovenského druhového mena je centrum geografického rozšírenia.

***Sphyraena lucasana* Gill, 1863 – barakuda lukášska**

Rozšírenie: Kalifornský záliv a priľahlá časť Tichého oceána.

Motivácia vedeckého mena: podľa Mysu svätého Lukáša (*Cabo San Lucas*) na juhu polostrova Baja California v Mexiku.

Národné mená: čes. *soltýn Kortézův*, angl. *Lucas barracuda*, franc. *bécune aiguille*, špan. *picuda agujona*, čín. 亮鲷 [liang šu (*liang* = svetlá, lesklá, *šu* = barakuda)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Sphyraena novaehollandiae* Günther, 1860 – barakuda austrálska**

Syn.: [*Australuzza novaehollandiae*].

Rozšírenie: Tichý oceán od južného Japonska po Austráliu a Havajské ostrovy.

Motivácia vedeckého mena: z lat. *Hollandia Nova* = Nové Holandsko. Takto pomenoval holandský moreplavec a bádateľ Abel Janszoon Tasman (1603 – 1659) Austráliu. Keď francúzsky historik Charles de Brosses (1709 – 1777) použil v roku 1756 pre tento kontinent latinské pomenovanie *Terra Australis* (Južná zem), toto pomenovanie sa vžilo v skrátenom tvare ako Austrália. Takto dostalo prídavné meno *australis* dva významy (južný i austrálsky), a preto niektorí autori na vyjadrenie pojmu austrálsky použili radšej prídavné meno *novaehollandiae*.

Národné mená: čes. *soltýn austrálský* al. *soltýn novozélandský*, poľ. *barakuda australijska*, rus. австралийская барракуда [avstralijskaja barakuda], angl. *Australian barracuda* al. *arrow barracuda*, čín. 箭鲷 [fien šu (*fien* = šíp, *šu* = barakuda)], jap. ホソカマス al. 鰩, al. 細梭魚 [hoso-kamasu (*hoso* = tenká, útla, *kamasu* = barakuda)].

Slovenské druhové meno je motivované geografickým rozšírením druhu.

***Sphyraena obtusata* Cuvier in Cuvier & Valenciennes, 1829 – barakuda tupá**

Syn.: *Sphyraena chinensis* Lacepède, 1803; *Sphyraena brachygnathos* Bleeker, 1855 [*Sphyraena brachygnathus*].

Rozšírenie: Indický oceán a západná časť Pacifiku od južnej Afriky po južné Japonsko a Novú Guineu.

Motivácia vedeckého mena: lat. *obtusata* = otupená, tupá.

Národné mená: čes. *soltýn žlutoocasý*, ukr. баракуда тупорыла [barakuda tuporyla], angl. *obtuse barracuda*, franc. *bécune obtuse*, špan. *picuda obtusa*, čín. 鈍鲷 [dun šu (*dun* = tupá, *šu* = barakuda)], jap. ダルマカマス al. 達磨鰩 [daruma-kamasu (*daruma* = druh japonskej bábičky, *kamasu* = barakuda)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Sphyraena picudilla* Poey, 1860 – barakuda pikudila**

Rozšírenie: západný Atlantik od Bermudských ostrovov, Floridy a Bahamských ostrovov až po Uruguaj.

Motivácia vedeckého mena: diminutívum špan. *picuda* (= barakuda).

Národné mená: čes. *soltýn jižní*, angl. *southern sennet*, nem. *Gelbstreifen-Barrakuda*, franc. *bécune chandelle*, špan. *picudilla* al. *picuda china*, čín. 南魷 [nan šu (*nan* = južná, *šu* = barakuda)], jap. タイセイヨウカマス al. 大西洋鰺 [taiesi-jó kamasu (*Taisei-yo* = Atlantický oceán, *kamasu* = barakuda)].

Slovenské druhové meno je prevzaté a upravené vedecké meno.

Niektorí ichtyológovia považujú tento druh za konspecifický s barakudou karibskou (*Sphyraena borealis*).

***Sphyraena pinguis* Günther, 1874 – barakuda červená**

Rozšírenie: od južného Japonska po Juhočínske more.

Motivácia vedeckého mena: lat. *pinguis* = tučný, masťný.

Národné mená: čes. *soltýn načervenalý*, rus. красная барракуда [krasnaja barrakuda], ukr. баракуда червона [barakuda červona], angl. *red barracuda*, čín. 油魷 [ju šu (*ju* = masťná, *šu* = barakuda)], jap. アカカマス al. 赤鰺, al. 赤梭魚 al. 赤魷 [aka-kamasu (*aka* = červená, *kamasu* = barakuda)].

Slovenské druhové meno je utvorené na základe uvedených národných mien.

***Sphyraena putnamae* Jordan & Seale, 1905 – barakuda píllovitozubá**

Syn.: [*Sphyraena putnamiae*; *Sphyraena putnamie*]; *Sphyraena raghava* Chaudhuri, 1917; *Sphyraena bleekeri* Williams, 1959.

Rozšírenie: Indický oceán a západná časť Pacifiku od južnej Afriky a Červeného mora po Filipíny, južné Japonsko a Francúzsku Polynéziu.

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno; Mary Louisa Putnam (1832 – 1903), prezidentka Davenport Academy of Natural Sciences.

Národné mená: čes. *soltýn píllovitý*, angl. *sawtooth barracuda*, nem. *Winkel-Barrakuda*, čín. 倒牙魷 [taoja šu (*taoja* = trpká chuť, *šu* = barakuda)], jap. オオカマス al. 大鰺, al. 大梭子魚 [ó-kamasu (*ó* = veľká, *kamasu* = barakuda)].

Slovenské druhové meno je utvorené na základe anglického a českého mena.

***Sphyraena geniae* Klunzinger, 1870 – barakuda tmavoplutvá**

Syn.: *Sphyraena nigripinnis* Temminck & Schlegel, 1843; *Sphyraena tessera* Smith, 1956.

Rozšírenie: Indický a Tichý oceán od južnej Afriky a Červeného mora po Mexiko a Panamu.

Motivácia vedeckého mena: domorodé meno barakudy v arabčine (*genie*).

Národné mená: čes. *soltýn modropruhý* al. *soltýn černoploutvý*, rus. *пятнистая барракуда* [pjatnistaja barrakuda], angl. *blackfin barracuda*, afr. *swartfvin-barrakuda*, nem. *Dunkelflossen-Barrakuda*, franc. *barracuda a queue noire*, čín. 暗鰭魷 [an čchi šu (*an* = tmavá, *čchi* = plutva, *šu* = barakuda)], jap. ブラックフィンバラクーダ [burakkufin barakúda = prepis anglického mena *blackfin barracuda* do japončiny].

Slovenské druhové meno je motivované sfarbením.

***Sphyraena sphyraena* Linnaeus, 1758 – barakuda európska**

Syn.: *Esox sphyraena* Linnaeus, 1758; *Esox spet* Haüy, 1787 [*Sphyraena spet*]; *Sphyraena vulgaris* Cuvier, 1829; *Sphyraena bocagei* Osório, 1891 [*Sphyraena sphyraena bocagei*].

Rozšírenie: Atlantický oceán, na východe od Biskajského zálivu po Angolu vrátane Stredozemného mora a Čierneho mora, na západe od Bermudských ostrovov až po Brazíliu.

Motivácia vedeckého mena: gréc. *σφύραινα* [sfyraina] = starogrécke meno barakudy (z gréc. *σφῦρα* [sfyra] = kladivo).

Národné mená: čes. *soltýn obecný*, poľ. *barrakud europejska*, rus. *европейская барракуда* [evropejskaja barrakuda], slovin. *barakuda*, srb., chorv. *štukan* al. *štukovac*, ukr. *баракуда європейська* [barakuda je-vropejska], angl. *European barracuda*, nem. *Mittelmeer-Barrakuda* al. *Europäischer Barrakuda*, franc. *bécune européenne*, špan. *espetón*, čín. 歐洲魷 [oučou šu (*oučou* = európska, *šu* = barakuda)], jap. ヨーロピアンバラクーダ [jóropian barakúda = prepis anglického mena *European barracuda* do japončiny].

Pre tento druh sa v slovenčine použili mená *barakuda stredomorská* (Holčík – Hensel 1976, Činčurová – Hensel 1996), *európska barakuda* (Strážai 1994) a *barakuda európska* (Hensel 2009).

Slovenské druhové meno je utvorené v zhode s väčšinou z uvedených jazykov.

Sphyraena tome Fowler, 1903 – barakuda brazílska

Rozšírenie: juhozápadný Atlantik od Ria de Janeiro po severnú Argentínu.

Motivácia vedeckého mena: z gréc. τομή [tome] = rez, rezanie, sekutie.

Národné mená: čín. 巴西鲟 [pasi šu (*pasi* = brazílska, *šu* = barakuda)].

Slovenské druhové meno je motivované geografickým rozšírením druhu.

Sphyraena viridensis Cuvier in Cuvier & Valenciennes, 1829 – barakuda kapverdská

Syn.: *Sphyraena viridensis mediterranea* Relini & Orsi Relini, 1997.

Rozšírenie: východná časť Atlantického oceána pri Kapverdských a Kanárskych ostrovoch, ako aj Stredozemné more pri pobreží Libanonu a Izraela.

Motivácia vedeckého mena: z lat. *viridis* = zelený; podľa Kapverdských ostrovov (port. *Ilhas do Cabo Verde* = Ostrovy Zeleného mysu).

Národné mená: čes. *soltýn zelenavý*, angl. *yellowmouth barracuda*, franc. *bécune bouche jaune* al. *Barracuda à bouche jaune*, špan. *espetón boca amarilla*, čín. 黄口鲟 [chuangkchou šu (*chuangkchou* = žltousta, *šu* = barakuda)], jap. イエローマウスバラクーダ [ierómausu barakúda = prepis anglického mena *yellowmouth barracuda* do japončiny].

Slovenské druhové meno je motivované názvom typovej lokality druhu.

Sphyraena waitii Ogilby, 1908 – barakuda Waitova

Syn.: [*Sphyraena waitei*; *Sphyraena waiteii*; *Sphyraena waittei*].

Rozšírenie: Indický oceán a západná časť Tichého oceána.

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno; Edgar Ravenswood Waite (1866 – 1928), zoológ, kurátor Austrálskeho múzea v Sydney a Múzea regiónu Canterbury v meste Christchurch na Novom Zélande.

Národné mená: čín. 韦氏鲟 [wei ši šu (*wei ši* = pána Wei, *šu* = barakuda)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

Z HISTORICKEJ LEXIKY

Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladom názvov obcí a miest (50)

RUDOLF KRAJČOVIČ †

podzámčok, m., **podzámček**, m. zdrob. topon. apelatíva menší zámok, menšia uzavretá pevnosťka, apel. od koreňa *-zámč-* (to od slova *zámok* honosná budova, sídlo šľachticov) s predp. *pod-* vo význame „pri, v blízkosti“ a zdrob. príp. *-ok, -ek* (porov. náreč. apel. *chlapčok, chlapček*, SSN I. 659), v sloven. *zámoeček*, apel. v tvare *zámoeček* doložené v 18. stor., HSSJ VIII. 120; p. heslá *zámok, podzámok, podzámčie*. – *Waralya* 1424, *Dobro-Várallya* 1773, *Podzámcsok, Podzámček* 1808, *Podzámčok* 1920, dnes *Podzámčok*, obv. Zvolen; názov motivovala poloha založenej obce v blízkosti zámku, pri uzavretej pevnosti, hrade, najstarší záznam v prepise *Váralja* (1424) je maďarský, vo voľnom preklade „usadlosť dolu, pri zámku, v blízkosti menšieho hradu“ (v maďar. apel. *vár* má význam „hrad i zámok“); novšie spojenie *Dobro-Várallya* (1773) – pisára zrejme motivovala hist. skutočnosť, že obec v stredoveku patrila panstvu Dobrá Niva (VSO II. 412); v sloven. prostredí z názvov *Podzámčok, Podzámček* (p. záznam z r. 1808) sa zaužíval názov *Podzámčok*.

podzámok, m., topon. apel. niečo v blízkosti zámku, apel. utvorené od *zámok* honosné sídlo šľachticov, uzavretá pevnosťka s predp. *pod-* pri, v blízkosti, v sloven. *zámok* v stredoveku sídlo šľachticov, v náreč. i *zámek*, apel. vo forme *zámek* doložené v 15. stor., vo forme *zámok* v 16. stor., HSSJ VII. 120; viac v hes. *zámok*. – *Arwa* 1267, v *Podzamku Orawskim* 1618, *Árvavárallya* 1863, *Podzámok* 1920, *Oravský Podzámok* 1927, dnes *Oravský Podzámok*, obv. Dolný Kubín; názov motivovaný polohou obce založenej v blízkosti zámku, pri pevnosti, v stredoveku bol Oravský zámok pohraničnou pevnosťou (k hist. viac vo VSO II. 353 n), v stredoveku mal názov

Podzámok už orientačný prívl. *Oravský*, svedectvo o tom podáva záznam z r. 1618 v *Podzamku Orawskim*, najstarší dokl. v prepise *Árva* je maďarský a znamená Orava bez presnejšej lokalizácie (dnes maďar. *Árvaváralja* vo voľnom preklade Oravské Podhradie); novšie (v r. 1920) sa stanovil názov bez prívl. *Podzámok*, v r. 1927 nadobudol hist. podobu *Oravský Podzámok*, ktorá sa zaužívala.

pohorelý, -á, -é, adj. niečo, čo vyhorelo, čo zničil oheň, čo je po požiari, od koreňa *hor-* (v slove *horieť*) príp. -elý, -elá, -elé a predp. *po-* vo význame „dokončený dej, po niečom“ a pod., v sloven. *pohorelý* má význam „komu všetko zhorelo“, v nárečiach známe adj. *pohorený*, z neho *pohoreniec*, no známe i *pohorelec* „komu vyhorel dom“, SSN II. 913, adj. *pohorelý* doložené v 16. stor., HSSJ III. 636 (k názvu morav. názov *Pohořelice*, poľ. *Pogorzela*, *Pogorzelsko*, Koz. Bad. II. 173 atď.); p. heslo *pohorieť*. – *Pohorela* 1612, *Pohorella* 1650, *Pohorella* 1773, *Pohorelá* 1920, dnes *Pohorelá*, obv. Brezno; názov motivovaný miestom vyhorených drevených budov, kľčovísk, neužitočného lúčneho porastu a pod.; obec založili na valaskom práve, vysokohorský chotár (s n. v. 690 – 1839 m) je dnes zväčša zalesnený, s menšími plochami lúk, ktoré valaskí osadníci využívali na pasenie oviec (VSO II. 413), lúky zrejme vznikli vypálením kľčovísk a ich zúrodnením v blízkosti založenej obce, to zrejme motivovalo aj vznik názvu *Pohorelá*, ktorý sa ako názov obce v tvare fem. ustálil už v stredoveku.

pohorieť, verb. byť zničený ohňom, zhorieť, v sloven. *pohorieť* vo význame „byť zničený požiarom“, tak aj v nárečiach, sloveso *pohorieť* vo význame „niečo zničiť ohňom“ doložené v 17. stor., vo význame „utrpieť škodu požiarom, vyhoriť“ doložené v 16. stor., HSSJ III. 636 (stčes. *pohořeti* zhorieť, poľ. *gorzeć*, *ugarać*, *wygarać*, srb., chorv. *pogoreti*, *izgoreti* atď.); p. heslo *pohorelý*.

pogran, m., hist. apel. miesto styku, uhla dvoch plôch, apel. utvorené od *gran*, *graňa* s významom „hrana, okraj, miesto styku dvoch plôch“, s predp. *po-* vo význame „pozdlž, pri“, v sloven. dnes *hrana* okraj predmetu, tak aj v nárečiach, hist. významom dnes v sloven. najbližšie je *hranica* medza oddeľujúca väčšie plochy, územie chotárov, lesov a pod., prípad. *hraničie* priestor pozdlž hraníc, podobne v nárečiach, apel. *hrana* hist. doložené len vo význame „ostrý okraj“ v 18. stor., HSSJ I. 445 (stčes. *hrana* i *hrano* hrana, roh, najbližšie poľ. *grań*, *grania* roh, okraj, kde sa stýkajú plochy, roviny,

Brück. 155, ukr. *gran'* uhol, okraj, rus. *gran'* okraj, hranica, Vas. I. 452, k názvu poľ. názvy *Graniec*, *Granicznagórka*, Koz. Bad. I. 265 atď.); p. heslá *graň*, *graničie*. – *Pagran* 1075, *Pagran* 1232, *Kyspogran*, *Nagpogran* 1479, *Pogranicze* 1773, *Pogranice* 1808, *Pogranice* 1920, *Pohranice* 1948, dnes *Pohranice*, obv. Nitra; pôvodný názov v podobe *Pograň* iste podľa polohy obce v čase jej založenia v uhle dvoch vymedzených území, chotárov dvoch susedných obcí a pod.; obec pôvodne patrila opátstvu v Hronskom Beňadiku (VSO II. 413), to naznačuje, že vznik názvu *Pograň* zrejme súvisí s vymedzením hranice, medze chotára usadlosti kláštora, ktorá tvorila uhol s hranicou chotára susednej usadlosti, mohla to byť hranica chotára susednej osady obývanej hrnčiarimi (s hist. záznamom z r. 1113 *Grincha* ešte s hist. g. porov. psl. *гѣрнѣць* hrniec); dnes *Nitrianske Hrnčiarovce*, prípad. susedná usadlosť prisídlených hostí (s hist. dokl. *Guesta* z r. 1232 takisto s hist. g. porov. psl. *gostъ* host'), dnes *Host'ová*; neskôr k hist. názvu *Pograň* pribudla topon. príp. pl. *-ice* a názov v novej podobe sa zaužíval.

Historické maďarské orientačné prívlastky v prepise *Kis-* (v zázname *Kyspogran* z r. 1479) a *Nagy-* (v zázname *Nagpogran* z r. 1479) podávajú svedectvo, že pôvodná obec sa v stredoveku členila, no neskôr sa obce spojili, čo zrejme motivovalo vznik názvu vo forme pl. *Pogranice*.

Pochabane, pl. ľud. živý názov obyvateľov, ktorí dávajú prednosť sporom, hádkam so susedmi pred dohovorom; od koreňa *pochab-* v adj. *pochabý* vo význame „výstredný v konaní“, viac v hesle *pochabý*. – *Pohoban* 1330, *Pochaba* 1461, *Pochaban* 1786, *Pochabany* 1808, *Pochabany* 1920, dnes *Pochabany*, obv. Bánovce nad Bebravou; názov motivovaný časťmi spormi, hádkami osadníkov so susedmi, hneď v susedstve sú dve obce *Veľké Hoste* a *Malé Hoste* (s rovnakými maďar. dokl. *Wendegy* 1329 vo voľnom preklade „osady hostí“), v blízkosti je aj názov *Zlatníky* (s maďar. hist. dokl. *Aranyos* 1390 v preklade zlatý), kde sa v 13. stor. ťažilo zlato ryžovaním (VSO III. 356); sústava zemepisne blízkych hist. názvov *Pochabane* – *Hosté* – *Zlatý* (v maďar. *Vendég* – *Aranyos*) umožňuje reálne uvažovať, že predmetom sporov medzi obyvateľmi spomenutých obcí slovenským okolím nazývaných *Pochabane* a *Hosté*, čiže medzi domácimi osadníkmi a prisídlenými hosťami boli spory o mieste v chotári, kde sa ryžovalo zlato, prípad. kde bola príležitosť výnosne pracovať v službách kráľovského dvora, komu zlato patrilo; z hist. ľud. názvu *Pochabane* to-

pon. príp. pl. *-any* vznikla podoba názvu *Pochabany*, ktorá sa ustálila už v stredoveku.

Pochopiteľne, mohli byť aj iné príčiny sporov medzi obyvateľmi blízkych usadlostí, napr. o hranice chotárov, o výrub lesa a pod.; v hesle sa dala prednosť súvislosti s ryžovaním zlata v okolí obcí s prihliadnutím na systém zemepisne blízkych obcí dnes *Pochabany – Hoste – Zlatníky*, hist. *Pochabane – Vendég – Aranyos*.

pochabý, -á, -é, adj. výstredný, nerozvážny v konaní, v sloven. *pochabý* „výstredný v konaní“, podobne v nárečiach, adj. *pochabý* vo význame „nerozumný v konaní“ doložené v 16. stor., HSSJ III. 645 (blízke srb., chorv. *habit, habati* kaziť, ničiť, v náreč. i haniť, hanobiť, Skok I. 645 n atď.); p. heslo *Pochabane*.

pokrývač, m. remeselník, odborník venujúci sa pokrývaniu strechy škridlami, šindľami, zväzkami slamy a pod., prípadne oprave strechy, apel. od koreňa *pokrýv-* (v slove *pokrývať*) čin. príp. *-ač*, (ako v slovách *rubáč, potápač*), v sloven. *pokrývač*, apel. doložené v 17. stor., HSSJ IV. 31 (v čes. náreč. známe *pokryvač z pokrývač*, Mch. 298, srb., chorv. *pokryvač*, Skok II. 199), p. hes. *pokrývať*. – *Rastoczna* 1593, *Nova Osada* 1596, *Pokrywacz* 1598, *Pokrivács* 1773, *Pokrywač* 1808, *Pokryvác* 1920, dnes *Pokryvác*, obv. Dolný Kubín; názov motivovaný príbytkom obývaným pokrývačom, remeselníkom na pokrývanie striech, prípad. aj na výrobu strešnej krytiny, šindľov a pod.; výklad potvrdzuje skutočnosť, že obyvatelia obce sa tradične venovali okrem iných remesiel aj výrobe predmetov z dreva (VSO II. 415), medzi ktoré v minulosti iste patrili aj šindle na pokrývanie striech, reálnosť tohto predpokladu potvrdzuje sám hist. názov obce v podobe *Pokrývač* (s dokl. z r. 1598); podľa hist. záznamov mala obec v stredoveku tri názvy v prepise *Rástočno* (1593), *Nová Osada* (1596) a *Pokrývač* (1598), z ktorých sa ustálil názov po úprave *Pokryvác* (možno vplyvom slov *kováč, oráč*).

K výkladu historických paralelných názvov obce *Rástočno* (1593), *Nová Osada* p. heslá *ráztočen, ráztoka, nový a osada*.

pokrývať, verb. niečím prikrývať niečo na povrchu, krov krytinou, zastrešovať niečím a pod., v sloven. nárečiach *pokrývať* dávať krytinu na krov, zastrešovať, sloveso doložené v 15. a 17. stor., HSSJ IV. 30 (čes. *pokrývat*, poľ. *pokrywać* atď.); p. heslo *pokrývač*.

pol, čisl. polovica z celku, v sloven. *pol*, v náreč. *pol* i *pól*, *pov* a *pod*., číslovky *pol* i *pól* doložené v 15. a v 16. stor., HSSJ IV. 37 (stčest. len *pól*, mask., polovica atď.); p. heslo *polhora*.

pol, m., gen. **polu**, hist. apel. polovina niečoho, niečo členené, v sloven. zachované v spojeniach napr. *poludnie*, podobne v nárečiach, hist. doložené sú aj apelatíva vo význame „polovičná miera“, napr. *poluhonie* „pozemok s výmerou pol honu“, *polukorec* „merná nádoba s obsahom pol korca“ a i., HSSJ IV. 63 (psl. *poľb*, mask., gen. *polu*, u-kmeň, v stčest. *pól*, m., gen. *polu*, napr. apel. *polúletie* pol roka, *polústranie* stred, prostriedok, MSČS 330, poľ. *pol* v slove *poludnie* atď.); p. heslo *poluvsie*.

poľana, f. horská lúka, lúka v lesnom poraste, od koreňa *poľ-* v apel. *pole* príp. miesta *-(a)na* (ako v hist. apel. *dvorana*), v sloven. *poľana*, tak aj v nárečiach, apelatívum hist. doložené v 16. stor., HSSJ IV. 40 (čes. *polana*, k názvu poľ. názov *Polana*, Koz. Bad. II. 175); p. hes. *pole*. – *Polyanka* 1567, *Polyana* 1569, *Polena*, *Polyena* 1773, *Poľana* 1920, *Malá Poľana* 1927, dnes *Malá Poľana*, obv. Svidník. – *Polyan* 1430, *Polena* 1773, *Polena* 1808, *Poľana* 1920, *Veľká Poľana* 1927, dnes *Veľká Poľana*, obv. Svidník; názvy motivované horskou lúkou, prípad. lúkou uprostred lesa, výklad má oporu v skutočnosti, že obidve obce v minulosti mali v horských chotároch (s n. v. 380 – 917 m vo Veľkej Poľane, s n. v. 300 – 593 m v Malej Poľane) rozsiahle lesy s poľami a lúkami, svedectvo o tom podáva údaj, že obyvatelia spomenutých obcí sa v minulosti venovali práci v lesoch a poľnohospodárstvu (VSO III. 240); podľa dokladu z r. 1567 sa obec Malá Poľana pôvodne nazývala *Poľanka* a podľa dokladu z r. 1569 *Pauloua Polyana* obec vlastnil majiteľ menom *Pavel* (k dokl. VSO II. 215); názvy s orientačnými prívl. v spojení *Malá Poľana* a *Veľká Poľana* sa zaužívali.

Podobne bol motivovaný aj názov obce *Krajná Poľana* (s dokl. *Polona alias Polianka Krainaj* 1618), svedectvo o tom podáva údaj, že obyvatelia obce sa tradične venovali chovu oviec a dobytky, ako aj výrobe náradia z dreva získaného z okolitých lesov (VSO II. 86).

Poľane, pl., etn. meno hist. ľud. názov obyvateľov v stredoveku prisídlenných z Poľska, od koreňa *poľ-* (v slovách *pole*, *Poliak*) kolekt. obyvat. príp. *-ane*, v sg. *-an* (ako dnes *Moravan*, *mešťan* a pod.) v sloven. dnes *Poliaci*, *Poliak* (v stčest. *Polené* i *Polane* Poliaci, MSČS 329, poľ. hist. sg. *Polanin*, pl. *Polanie*, strus. sg. *Poljaninb*, pl. *Poljane* atď.); p. heslá *Poliak*, *pole*.

– *Poylen* m. *Polyen* 1214, *Polyan* 1369, *Polány* 1773, *Polany* 1920, *Pol'any* 1927, dnes *Pol'any*, obv. Trebišov; názov motivovaný usadlosťou obývanou už v stredoveku prisídlenými obyvateľmi z Poľska; z hist. názvu *Pol'ane* topon. príp. pl. – ‘any vznikla forma názvu *Pol'any*, ktorá sa zaužívala.

poľanka, f., **polianka**, f., zdrob. apel. horská lúka, lúka v lese menších rozmerov, prípad. názov menšej osady pri horskej lúke; p. heslá *poľana*, *pole*. – *Polank* 1270, *Babarete* 1321, *Polanka al. n. Babarethe* 1429, *Polanowetz*, *Polyanka* 1773, *Polyanka*, *Polanowce* 1808, *Pol'anovce* 1920, dnes *Pol'anovce*, obv. Levoča; pôvodný názov mal zdobenú formu v prepise *Pol'anka* (1270) a bol motivovaný horskou lúkou menších rozmerov alebo motiváciou mohla byť menšia osada založená v blízkosti horskej lúky; výklad potvrdzuje vysokohorský ráz chotára (s n. v. 500 – 1200 m) s rozsiahlymi lesmi a v minulosti s menej výnosnými horskými lúkami; o tom svedectvo podáva hist. maďar. názov v prepise *Babarét* (*Babarete* 1321), t. j. vo voľnom preklade *Babia Lúka*, čiže lúka zanedbaná, stará, pri ktorej založili osadu v sloven. prostredí nazývanú *Pol'anka* (*Polank* 1270); novšie vznikol názov s príp. miesta *-ovec* (ako v názvoch *Tisovec*, *Hlohovec*) v podobe *Pol'anovec* (*Polanowetz* 1773), z neho toponymickou príp. pl. *-ovce* vznikla dnešná forma názvu *Pol'anovce*.

Rovnako boli motivované aj početné názvy *Polianka* dnes s orientačným prívlastkom, napr. *Blatná Polianka* (s dokl. *Polyanka* 1417), *Nižná Polianka* (s dokl. *Polyanka* 1435), *Vyšná Polianka* (s dokl. *Felsso Polyana* 1572, *Wisna Polanka* 1773) a i.

pole, n., hist. rovina s menej úrodnou pôdou obyčajne porastená neúžitkovým rastlinstvom, dnes v sloven. *pole* „pozemok obyčajne vzdialený od obce, ktorý sa obrába“, v náreč. i *poľo* s podobným významom, apel. *pole* doložené v 15. a 16. stor., HSSJ IV. 42 (stčes. *pole* rovina, planina, stpoľ. *polski* rastúci na poli, dnes *polny*, Brück. 429, srb., chorv. *polje* pole, hist. rovina vzdialená od domu, od usadlosti, k názvu čes. názvy s prívl. *Pole Krásne*, *Pole Výsoké*, bez prívl. *Pole*, Šm. OČ 379, podobne morav. názvy *Pole Dobré*, *Pole Nové*, *Pole Trnové*, MJMS II. 274 n a i., poľ. názov *Pole*, Koz. Bad. II. 176 atď.); p. heslá *polerieka*, *poľana*, *Pol'ane*. – *Longus Campus* 1320, *Langenfelt vel Dlwhe Pole* 1385, *Dlhe Pole* 1773, *Dlhépole* 1873, *Dlhépole* 1920, *Dlhé Pole* 1927, dnes *Dlhé Pole*, obv. Žilina. – (*de*) *Prato* 1332 – 1337, *Velikapole* 1352, *Welkypolya* 1354, *Welkapolya* 1358,

Welkapola 1773, *Welké Pole* 1808, *Vel'ké Pole* 1920, dnes *Vel'ké Pole*, obv. Žiar nad Hronom; názvy motivované väčším pozemkom ešte pred založením obcí neobrábaným, porasteným divým rastlinstvom; najstarší záznam názvu obce *Dlhé Pole* je lat. *Longus Campus* (1320), v preklade Dlhé Pole, a nem. v prepise *Langenfeld* (1385), v preklade Dlhé Pole, so záznamom slovenského názvu *Dlhé Pole* (porov. *Langenfelt vel Dlwhe Pole* 1385), čiže obidva záznamy (lat. i nem.) zodpovedajú obsahu orientačného prívlastku sloven. názvu *Dlhé* (lat. *longus* dlhý, nem. *lang* dlhý); najstarší záznam obce *Vel'ké Pole* je lat. (*de*) *Prato* (1332 – 1337) utvorené z apel. *pratium* lúka; orientačný prívlastok v najstaršom sloven. názve podľa záznamu mal podobu *Veliké*, neskôr sa ustálil prívlastok *Vel'ké*; na seba upozorňujú hist. záznamy základu názvu v podobe *-pola*, *-polya*, ktoré by bolo možné čítať ako tvar pl. *polia* alebo ako tvar sg. fem. slovenského apel. *pola* s významom „jedna z dvoch častí celku, polovica“, SSJ III. 206, v náreč. SSN II. 941, pravda, ak nejde o chybu pisára; z hist. názvov v spojení *Veliké Pole* a *Vel'ké Pole* sa už v stredoveku zaužíval názov v spojení *Vel'ké Pole*.

polerieka, f., topon. apel. vodný tok pretekajúci pôvodne neobrábanou horskou planinou, poľom, neskôr zúrodnenou a zavlažovanou z vodného toku, apel. zložené z apel. *pole* pôvodne s významom „neobrábaná, neúžitkovým rastlinstvom porastená planina“ a *rieke*, hist. *r'ěka*, *r'eka* (psl. *rěka*, čes. *řeka*, poľ. *rzeka*, viac v hesle *rieke*) s hist. významom „vodný tok, ktorý sa využíval na zavlažovanie zúrodneného pozemku, horskej roviny“ a pod. (k tomu p. Mch. 529 n); p. hes. *rieke*. – *Polereka* 1363, *Poleryka* 1534, *Polerieka* 1543, *Polerjeka* 1773, *Poleriěka* 1808, *Polerieka* 1920, dnes obec *Polerieka* je časťou susednej obce Abramová; názov založenej obce podľa názvu rieky *Polerieka* (k dokl. *fluvius Polireka* 1113, *fluuius Polerek* 1252, Šm. Vd. 58 n, v diele sa názov rieky *Polerieka* pokladá za nejasný); výklad potvrdzuje horský ráz časti chotára susednej obce Abramová s rozčlenenou riečnou rovinou (VSO I. 106), napokon vznik názvu rieky a následne založenej obce mohli ovplyvniť časti horského chotára (s n. v. 488 – 1024 m) obce *Polerieka* s hlboko zarezanými potokmi (VSO II. 416); hist. zložený názov obce *Polerieka* sa zaužíval už v stredoveku.

Poliak, m., **Poliaci**, m., pl., etn. meno obyvateľ poľského pôvodu, v sloven. *Poliak*, *Poliaci*, v náreč. aj *Poľäk*, *Polák* (stčes. *Poleně*, *Polané*, dnes čes. *Polák*, stpoľ. *Polanin*, *Polanie*, dnes poľ. *Polak*, *Polacy*, srb., chorv. *Poljak*

atď.); etn. meno sa vykladá od apel. *pole* v sloven. dnes osob. príp. *-iak, -ák*, v pl. *-iaci, -áci*; p. hes. *pole*. – *Polyak* 1414, *Polakowycz* 1454, *Polyakocz* 1618, *Polakowcze* 1773, *Polakowce* 1808, *Poliakovce*, *Pol'akovce* 1920, *Poliakovce* 1927, dnes *Poliakovce*, obv. Bardejov; názov motivovaný založenou osadou obývanou rodinou alebo veľkorodinou poľského pôvodu; podľa najstaršieho záznamu názov obce mal tvar sg. *Pol'ak* zrejme bez prípony ako symbolické označenie vedúceho príst'ahovanej rodiny či veľkorodiny poľského pôvodu, neskôr rodin. koncovkou sg. *-ic* (porov. dokl. z r. 1454 *Polakowycz*), napokon ju nahradila famil. koncovka pl. *-ovci* (porov. dokl. z r. 1618 *Polyakocz*) a zo živ. ľud. názvu *Pol'akovci* topon. príp. *-ovce* vznikla forma názvu *Pol'akovce* (1773), z ktorej po novšej úprave vznikla podoba názvu *Poliakovce* a tá sa zaužívala.

LITERATÚRA

Brück. – BRÜCKNER, Aleksander: Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa: Węda powszechna 1927.

HSSJ I. – VII. – Historický slovník slovenského jazyka. I. – VII. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1991 – 2008.

Koz. Bad. I. – II. – KOZIEROWSKI, Stanisław: Badania nazw topograficznych. I. – II. Poznań: nakładem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 1921 – 1922.

Mch. – MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha: Academia 1968.

MJMS I. – II. – HOSÁK, Ladislav, ŠRÁMEK, Rudolf: Místní jména na Moravě a ve Slezsku. I. – II. Praha: Academia 1970 – 1980.

MSČS – BĚLIČ, Jaromír – KAMIŠ, Adolf – KUČERA, Karel: Malý staročeský slovník. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1978.

SKOK I. – IV. – SKOK, Petar: Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. I. – IV. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti 1971 – 1974.

SSN I. – II. – Slovník slovenských nářečí. I. – II. (A – P). Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994 – 2006.

Šm. OČ – ŠMILAUER, Vladimír: Osídlení Čech ve světle místních jmen. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1960.

Šm. Vd. – ŠMILAUER, Vladimír: Vodopis starého Slovenska. Praha a Bratislava 1932.

Vas. I. – IV. – VASMER, Maks: Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka. I. – IV. Pripravil O. N. Trubačev. Moskva: Izdatel'stvo PROGRESS 1964 – 1973.

VSO I. – III. – Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. I. – III. Red. M. Kropilák. Bratislava: Veda 1977 – 1978.

SKRATKY

a i. – a iné; adj. – adjektívum; a. n. – alio nomine; apel. – apelatívum, apelatívny; a pod. – a podobne; atď. – a tak ďalej; čes. – český, český jazyk; čin. – činnosť; čisl. – číslovka; dokl. – doklad; etn. – etnický; f. fem. – femininum, famil. – familiárny; gen. – genitív; hes. – heslo; hist. – historický, historicky, história; chorv. – chorvátsky, chorvátsky jazyk, chorvátčina; kolekt. – kolektívny; lat. – latinský; ľud. – ľudový; m – meter; m., mask. – maskulínium; m. – miesto, namiesto; maďar. – maďarský, maďarský jazyk, maďarčina; morav. – moravský; n – nasleduje; nem. – nemecký; n. – neutrum; napr. – napríklad; náreč. – nárečie, nárečový; n. v. – nadmorská výška; obyvat. – obyvatelia, obyvateľský; osob. – osobný; obv. – obvod; p. – pozri; pl. – plurál; poľ. – poľský, poľský jazyk, poľština; porov. – porovnaj; predp. – predpona; príp. – prípona, prípad. – prípadne; prívl. – prívlastok; prsl. – praslovanský, praslovanský jazyk, praslovančina; r. – rok, v roku; rodin. – rodinný; rus. – ruský jazyk; sg. – singulár; sloven. – slovenský, slovenský jazyk, slovenčina; srb. – srbský, srbský jazyk, srbčina; stčes. – staročeský jazyk; stčest. – stará čeština; stor. – storočie; stpoľ. – staropoľský; strus. – staroruský; t. j. – to jest; topon. – toponymický; topon. adj. – toponymické adjektívum, adjektívum vyskytujúce sa len v toponymii; topon. apel. – apelatívum vyskytujúce sa len v názve osobitnou formou; ukr. – ukrajinčina, ukrajinsky; verb. – verbum; zdrob. – zdrobnenina; zdrob. príp. – zdrobnovacia prípona; živ. – živý

KS

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

*Nielen o pomenovaniach významov „prehnane šetriť, skupániť“
a „prehnane minúť, prehajdákať peniaze“*

ANNA RAMŠÁKOVÁ

Peniaz, koruna, peňazivo, peňazstvo, drobné, drobný, drobníak, hotové, groš, grajciar, pikuľa, finda, grešľa, pengov, fíjka, babka, dudok, červenák a päťka, fuk, bankovka i ceduľa sú výrazy slúžiace používateľom slovenských nárečí obyčajne na pomenovanie mince (zriedkavejšie bankovky) alebo štátom uznaného platidla ako prostriedku výmeny, ktoré sú už dostupné v publikovaných prvých dvoch zväzkoch Slovníka slovenských nárečí (ďalej SSN; I, 1994, a II, 2006). Ak peniaze človek nemá alebo ich má veľmi málo, je zle. Ak ich má priveľa, je to niekedy ešte horšie. Preto dobré i rozumné je vedieť sa uskromniť, s peniazmi múdro naložiť, nájsť primeranú mieru v tom, akú hodnotu im vo svojom živote prisúdime.

Hovorí sa, že bez práce nie sú koláče, čo v skutočnosti značí, že ani trochu peňazí nemožno získať bez toho, aby človek sám nepracoval. Možností, ako získať peniaze, bolo viacero. Napr. v Riečnici (okr. Kysucké Nové Mesto), keď v minulosti niekto potreboval peniaze, *išiel predat' kuseg masla, vajco, veď nebolo za čo kúpiť – tak sa to gazdovalo, žilo*. K múdrosti a šetrnosti nás nabáda človek z Koštian n. Turcom (okr. Martin): *Gazduj, zostarňež a zide sa tí!* Zvyčajne počujeme, že muž je hlavou rodiny, ale často sa zabúda na už dávno overenú pravdu, že neraz je žena krkom, ktorá touto „hlavou“ otáča. Toto tvrdenie nám hádam potvrdzuje frazeologické spojenie *Gazdu robel grajciar a gazd'inú korunka* (Újazd, okr. Trenčín), ktoré v sebe nesie význam „gazda zarábal a gazdiná múdro hospodárila s peniazmi“. Tak ako môže napovedať predchádzajúca výpoveď, všetko, čo v ľudskom živote narastá do objemu či rozmerov, má svoj začiatok v takmer neviditeľných drobnostiach – v tomto

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 2/0105/14 *Slovník slovenských nárečí*.

prípade v drobnom peniažteku. Určite by sa však našiel niekto, kto by povedal, že v malichernostiach. Nuž, každá minca má dve strany, a preto treba mať vždy na pamäti, že nič nikdy nie je také, ako sa zdá na prvý pohľad.

V SSN a kartotéke dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave (ďalej dialekt. odd. JÚĽŠ) majú široké zastúpenie lexémy s významom „prehnane míňať, prehajdákať“ alebo „prehnane šetriť, získavať peniaze či majetok“. Popritom sa nevyhneme ani pomenovaniam ľudí, u ktorých tá-ktorá činnosť v ich živote niekedy prevažuje. Mnohé príklady, ktoré budeme citovať, sú z archívov dialekt. odd. JÚĽŠ. Lexéma *skuhrit'* vyjadruje význam „prehnane šetriť, sporiť, skupáňať“, napr.: *Len skuhri tia groše!* (Kameňany, okr. Revúca); *Pre koho len skuhri?* (Bobot, okr. Bánovce n. Bebravou). Rovnaký význam v sebe nesie nedokonavé sloveso *skyvražiť*: *Ani deti nemá, a tak skivraží!* (Slavošovce, okr. Rožňava) doložené v nárečových podobách: *To už e taká nátura, škivraží, aňi vlasním d'eťom ňedopreje* (Dolná Lehota, okr. Dolný Kubín) a *Celi život škivraží, nič si nedožičí* (Ploštín, okr. Liptovský Mikuláš). Rôzne, často nepriaznivé životné okolnosti neraz donútia človeka priam až k prehnanej šetrnosti. O tom svedčí doklad z Kokavy n. Rimavicou (okr. Rimavská Sobota): *Kod zmo dlžobu splácaľi, miseli zmo veľmi škivražiti*. Takisto sloveso *štivražiť* označuje význam „prehnane šetriť, skupáňať“: *Čím má viac, tím viac štivraží* (Bobrovec, okr. Liptovský Mikuláš). Z východnej časti nášho územia sú v danom význame doložené lexémy *skučkaric* (Spišský Štvrtok) a *skučkovac*. Porovnaj: *Cali život skučkoval a peneži ňeužil* (Spišský Štvrtok, okr. Levoča); *Cali život skučkoval, a ňidž ňema* (Štefanovce, okr. Sabinov).

V kartotéke dialekt. odd. JÚĽŠ sú v rovnakom význame doložené tri nedokonavé slovesá so slovotvorným základom *žgrl-*: *žgrlačiť*, *žgrliť* a *žgrlošiť* v náležitých územných obmenách. Porovnaj: *No co s teho máš, ti žgrláň, ket tak žgrlačíš, co si ze sebú na ten druhí svijet zebereš ti tisíce?!* (Skalica); *Veť šaña ci groš, to už hej, aľe nie žgrliť!* (Bziny, okr. Dolný Kubín); *Ti len žgrlloša* (Šurany, okr. Nové Zámky); *To šecker bolo vlasne preto, že drhóv a žgrllošev, abi si zaz mohóv role kúpiť* (Lapáš, okr. Nitra); *Já som veru ňikedi nežgrllošila* (Chochoľná, okr. Trenčín). Doložený je aj hláskoslovný variant *žgrhlošiť*: *Celej život žgrhlošeu, teras šecker tu nahau a tašou, d'e loj kopu* (Kalinovo, okr. Lučenec).

Sloveso *držgrošiť* zachytené v Slovníku súčasného slovenského jazyka (1. zv., 2006) má akiste nižšiu frekvenciu výskytu ako substantívum *držgroš*, ktoré funguje v rovnakom význame v spisovnom jazyku, ako aj v nárečiach. V SSN sa toto sloveso neuvádza, ale spomínané maskulínium dokladá zo stredného i západného Slovenska (SSN I, 1994, s. 401): *Je z ňeho veľikí držgroš, nadarmo ňevidá aňi grajcára* (Bánovce n. Bebravou); *Sú takí držgroši, šanobní ľud'i* (Svätoplukovo, okr. Nitra); *držgroš* (Vážec, okr. Liptovský Mikuláš) a variant *držigroš* (Mošovce, okr. Martin).

V rámci slovtvorného hniezda *lakom-* je v SSN II (2006, s. 20 – 21) doložených niekoľko výrazov. Porovnaj: *To je lakomec, tam ti je škoda ísť, aj tak ti ňidž ňedá* (Košťany n. Turcom, okr. Martin); *Takiho lakomca nid adaj pot slnkom, ako je tvaj starí otec* (Revúca); *Lakoncovi ňičoho dosci ňeňijé* (Bošáca, okr. Trenčín); *O toho lakomca ništ nedostaneš* (Vaďovce, okr. Myjava); *Lakomedz ostaňe fše taki, kim ňezdehňe* (Markušovce, okr. Spišská Nová Ves); *Lakomník, neh mi vádz nepride do domu!* (Kameňany, okr. Revúca); *lakomník* (Turičky, okr. Lučenec); *lakomník* (Sedlice, okr. Prešov, Šemša, okr. Košice, Žalobín, okr. Vranov); *lakomejník* (Vyšný Hrušov, okr. Humenné). V SSN sa takisto uvádza lexéma *lakomčúch* a zo ženských podôb pomenovania *lakoma*, *lakomica*, *lakomic* i *lakomnica*. Porovnaj: *Takeho lakomčucha ňebulo f calej stol'ici* (Ratvaj, okr. Sabinov); *Lakoma je z niéj, ani temu žebrákovi kúsek chleba nepodá* (Myjava); *Ňidž mi ňedala, lakomnica!* (Horná Lehota, okr. Dolný Kubín); *Šag ju poznáš, tú lakomic* (Kameňany, okr. Revúca); *Jehová manka boli taká lakomica, nesce-li mu penáže dat* (Báhoň, okr. Modra).

So slovtvorným základom *skuhr-* a *škuhr-* sú v kartotéke dialekt. odd. JÚLŠ doložené slová *skuhra*, *skuhrák*, *skuhraňa*, *skuhroš*: *Skuhra jed-na, nemá ňikedi dost!* (Kuchyňa, okr. Malacky); *Ot té skuhri ti nepítaj!* (Kameňany, okr. Revúca); *To je veľkí skuhrák, ňikomu ňiš ňedaruje* (Kokava n. Rimavicou, okr. Rimavská Sobota); *skuhrák* (Bošáca, okr. Trenčín); *Rouňi sa zišli, aj jeho žena je skuhraňa* (Pukanec, okr. Levice); *skuhraňa* (Bošáca, okr. Trenčín); *Tan som mala takího pána, tag mi poviedau, žebi ma šlak trafiu, kebi som vela zedla, no kuhroš, ňedau, ňekceu dat'* (Poniky, okr. Banská Bystrica); *Tvoj brad Vilo je takí kuhroš, darmô čo pítaž od ňeho* (Pukanec, okr. Levice); *Tot kuhroš bi či ništ nedal* (Kameňany, okr. Revúca); *kuhroš* (Kalinovo, okr. Lučenec, Revúca, Bošáca, okr. Trenčín).

Isteže sú ľudia, ktorí sú ochotní urobiť čokoľvek, len aby získali istú sumu peňazí. Tento fakt dokumentujú nasledujúce ustálené zvraty: *Ten škuhroš bi si za šesták aj koleno dav prevrtať* (Hliník n. Hronom, okr. Nová Baňa); *Škuhrož bi aj vož hnal za korunu* (Chyžné, okr. Revúca). A ten, ktorý je lakomý, skúpy, môže o sebe počuť na území juhostredoslovenských nárečí, že je *škuhravý*, napr.: *Mojí príbuzní sa velmo škuhraví ľudia* (Hliník n. Hronom, okr. Nová Baňa); *Moja svokra je velmo škuhravá, na každí pohárik, čo si vipijen, na každí grajciar mi hládí* (Pukanec, okr. Levice); *Tak skuhraveho človeka son dáuno ňevideu* (Kalinovo, okr. Lučenec).

V kartotéke dialekt. odd. JÚLŠ sa evidujú aj názvy osôb so slovotvorným základom *žgrl-*. Ženská podoba *žgrlaňa* je doložená z Bánoviec n. Bebravou: *Žgrlaňa žije len pre peňaze, druhému niž nedopraje*. Mužská podoba je doložená z Bošáce (okr. Trenčín): *Ten žgrlloň kedisi skape od hladu*.

Slovotvorný variant *žgrloš* je na území stredného i západného Slovenska. Porovnaj: *To je škrtá, ščibron, žgrloš, čo si ňedožičí ani pou deci vipiť, ani zaježd' si* (Konská, okr. Liptovský Mikuláš); *Veru je takí žgrloš, že ani mne ništ nedá* (Valaská Belá, okr. Prievidza); *Žgrloš id'e iba za peňazmi* (Kociha, okr. Rimavská Sobota); *Ten žgrloš mislí, že si to zebere do hrobu!* (Kuchyňa, okr. Malacky); *Je velíkí s ňeho žgrloš, vatčého skupáňa ňetreba* (Bánovce, okr. Topoľčany); *žgrloš* (Kaľamenová, okr. Martin, Stará Turá, okr. Nové Mesto n. Váhom). V časti západoslovenských (ďalej zsllov.) nárečí sa používa fonetický variant *žgrlloš*. Porovnaj doklad z Chocholnej (okr. Trenčín) *Len ňebuc takí žgrlloš* a z Lapáša (okr. Nitra) *Žgrllošom bó celí život a na čo to bolo dobré?!* Variant *zgrgloš* máme doložený z Jedľových Kostolian (okr. Zlaté Moravce), z Brodského (okr. Skalica), *žgrhloš* z Kalinova (okr. Lučenec). Zaujímavá je aj ženská podoba *žgrňa* z Bošáce (okr. Trenčín), takisto vyjadrujúca význam „skúpa žena“.

Podľa údajov v kartotéke dialekt. odd. JÚLŠ ani slovotvorný základ *skup-* nie je odkázaný iba na jedno pomenovanie. Nárečový výraz *skupáň* je známy predovšetkým v stredoslovenských (ďalej strsllov.) a zsllov. nárečiach, ojedinele vo východoslovenských (ďalej vslov.) dialeктоch, *skupoň* sa vyskytuje na horných Kysuciach a na Spiši, *skupák*, *skupár*, *skuptár* čiastočne vo vslov. a ojedinele v strsllov. dialeктоch. Zriedkavejšie lexémy *skupál'* a *skupliak* sa používajú vo východnej časti nášho územia. Najrozšírenejšia vo vslov. nárečiach je podoba *skuptoš*. Zo Záhoria, dolných

Kysúc a z Oravy je doložený variant *skupoš* a z Dlhej Lúky (okr. Bardejov) *skupčoš*. Na ilustráciu porovnaj: *Je s ňeho veľikí skupáň*, *niž na seba ňekúpi* (Bánovce n. Bebravou); *Žuza je veľkí skupáň*, *chudobnému ňedá kúska chleba* (Návojevce, okr. Topoľčany); *Jano je veľkí skupáň* (Tekovské Trst'any, okr. Levice); *Takí skúpán sa nenašól f celěj dzedzine*, *ani pivo si nedoprajál* (Zvončín, okr. Trnava); *To si mal aj gde is*, *akurát gu takimu skúpanovi!* (Roštár, okr. Rožňava); *Len nepítaj ot skúpána!* (Kameňany, okr. Revúca); *To taki skupak*, *aňi sebe ňežiči* (Žakarovce, okr. Gelnica); *Skupaňovi ňedaj ňič!* (Chrast' n. Hornádom, okr. Spišská Nová Ves); z okr. Spišská Nová Ves: *Taki skupoň jag jeho macer* (Smižany) a *skupoň* (Rudňany a Žehra) – rovnaký slovotvorný variant bol zaznamenaný v Kurimanoch (okr. Levoča), v Klokočove (okr. Čadca); *skuptar* (Trstená pri Hornáde, okr. Košice, Kuzmice, okr. Trebišov); *skupár* (Prenčov, okr. Banská Štiavnica); *skupar* (Bunkovce, okr. Sobrance); *skupal'* (Malcov, okr. Bardejov); *skupl'ak* (Košická Belá, okr. Košice); *Vol'i bic chlop pijak*, *jag bic skuptoš* (Ostrovany, okr. Sabinov); *Me daľi služic ku takomu skuptošovi*, *co mi aňi jesc poriadňe ňedal a aňi nezaplacil* (Žakarovce, okr. Gelnica); *skupoš* (Zubrohla, okr. Námestovo, Heľpa, okr. Brezno, Radošovce, okr. Skalica, Horný Vadičov a Riečnica, okr. Kysucké Nové Mesto, Studenec, okr. Levoča, Ľutina, okr. Sabinov, Nižný Hrabovec, okr. Vranov). Z Koromle (okr. Sobrance) máme doložené pomenovanie *skupendak*. Skúpu ženu označujú prechýlené ženské formy *skupaňa* a *skupendra*: *To bola taká skúpána*, *chlapcovi nedala ani len ten šestág na kolotoč* (Zvončín, okr. Trnava); *skupaňa* (Veľké Bielice, okr. Topoľčany); *skupendra* (Sobrance).

V rámci slovotvorného hniezda *skuč-* sú naporúdzi viaceré nárečové synonymá. Niektorí Západoslávci a Východoslávci poznajú lexémy *skučka* i *skučaňa* označujúce ženu, ktorá je skúpa: *Boli veľká skučka*, *eš'e pítali od ňeho* (Semerovo, okr. Nové Zámky); *skučana* (Siladice, okr. Hlohovec); *skučka* (Dlhá Lúka, okr. Bardejov). Zo Sobraniec je doložené substantívum *skučkar*. Takmer celoslovenský výskyt majú nárečové výrazy *skučko* i *skučkoš*. Porovnaj: *Darmo sa ti unívaš*, *ten skučko ti na takú vedz ňedá aňi grajcar* (Veľká Maňa, okr. Vrábľa); *On je skučko*, *kebi ja mala to*, *čo on*, *aňi bi ňemukla* (Návojevce, okr. Topoľčany); *Ot skučkoša ňepitaj požičic peňezi* (Spišský Štvrtok, okr. Levoča); *Toten skučkoš ci ňepreda aňi zarenko* (Spišské Podhradie, okr. Levoča); *Ňigda ten džadovi ňidž ňedal*,

skučkož jeden! (Veľký Šariš, okr. Prešov); *Skučkoše ci ňidž ňedaju* (Chrast n. Hornádom, okr. Spišská Nová Ves); *skučko* (Bošáca, okr. Trenčín, Lutila, okr. Kremnica). Zo Spišského Štvrtka (okr. Levoča) je doložená ženská podoba *skučkuľa*: *U nas taku ženu, co je lakoma, volaju skučkuľa*. Od slovo-
 tvorného základu *skuč-* sú utvorené ešte ďalšie tri lexémy: *skučo*, *skučoš* i *skučok*, takisto označujúce skúpeho človeka, lakomca, držgroša. Porovnaj: *To vám e skučo, aľe sa aj dobre má, keď ňikomu niž ňedá* (Bodorová, okr. Martin); *Ten ti ňidž ňedá, to je ľen takí skučo!* (Košťany n. Turcom, okr. Martin); *Každi skuček suchi jak slama a ma cenke varhi* (Štefanovce, okr. Sabinov); *skučoš* (Dlhá Lúka, okr. Bardejov); *skuček* (Šarišské Dravce, okr. Sabinov).

Zriedkavejší výskyt majú pomenovania so slovo-
 tvorným základom *skývraž-*: *Je to takí skývražník* (Likavka, okr. Ružomberok); *Največí gazda v d'edňe, a nichtoruo d'ieľa ňedau školuvať, škiuražňig akísi!* (Dolná Lehota, okr. Dolný Kubín).

Tolko a skutočne hojne zo skupiny substantív, ktoré označujú niekoho, kto prehnane šetrí, skupáni, kto je skupán, držgroš.

V slovenských nárečiach je veľa synonymných slovíe vyjadrujúcich ne-
 užitočné, ľahkovážne, márnratné mňanie peňazi (i majetku).

V Dolnej Lehotě (okr. Dolný Kubín) možno v tomto význame počuť slo-
 vesu *frnadliť*, napr.: *Aľe si to videu kedi takto frnadliť ňemilobohu peňaze?* (SSN I, 1994, s. 462). Čiastočne v strsl. a v zsl. dialektach sa vyskytuje v sledovanom význame lexéma *hajdákať* (SSN I, 1994, s. 535): *Ja buďem dred' ako kuoň, a ti buďeš takto hajdákať na darobňice!* (Ležiachov, okr. Martin); *Nemahež ľen tak podaromnici peneze hajdákať!* (Kameňany, okr. Revúca); *Zgazduvat volačo je taššě jako ľen z hotového hajdákať* (Šípkové, okr. Piešťany).

Ak treba vyjadriť, že niekto neúžitočne, nehospodárne, ľahkovážne, márnratne a zbytočne minul peniaze, plytval niečím, nositeľom náre-
 čí na strednom i západnom Slovensku sa do úst ponúkajú viaceré výrazy. Porovnaj: *obúchať*, napr.: *Za jeden večer obúchau to, čo zarobeu za tížeň* (Návojovce, okr. Topoľčany); *Aš keď obúchav šecki penáze, išov domov* (Šípkové, okr. Piešťany); *opláknut'*: *No čo, oplákel son krčme pár korún* (Dolná Súča, okr. Trenčín); *Na téj svadbe biz lachko aj tisíc korún oplákla* (Bzince p. Javorinou, okr. Nové Mesto n. Váhom). Z nedokonavých slovíe:

marhat', napr.: *Iba čo podaromnici čaz marháš!* (Likavka, okr. Ružomberok); *Peneze marhá podaromnici* (Kameňany, okr. Revúca); *A nie abi si podarobníci peňiaze mrhau!* (Socovce, okr. Martin); *Hrube peu, mrhau peňáze, až ostau núzni* (Bánovce n. Bebravou); *mind'árit'* v Koniarovciach v okr. Topoľčany; *márniť*, napr.: *Keď už ideš do sveta na záropki, tak si peňiaze nemárni* (Návojevce, okr. Topoľčany) a z Jablonového (okr. Malacky): *Ale keď nič nerobiš, enem márneš, tíš sa tí peňíze tracili*, či (opäť) dokonavé predponové sloveso *pomárniť*, doložené výpoveďou z obce Rajec (okr. Žilina): *Šeteg majetek pomárnel, keď mu žena umrela* (SSN II, 2006, s. 123, 124, 165, 203, 504, 625 a 961).

Bez expresívneho odtienka sa používajú slovesá *miňať*, *minúť*, *pomiňať* (SSN II, 2006, s. 165, 166 a 964). Porovnaj: *miňať*, napr.: *Míná penáze* (Lukáčovce, okr. Hlohovec); *Vác miňa, jako prijímá* (Bošáca, okr. Trenčín); *Druhí ešte nemá* (peniaze) *a už miňuje* (Svätoplukovo, okr. Nitra); *minúť*, napr.: *Voľačo sa s peňazí minúlo hneď na trhu* (Lišov, okr. Krupina); *pomiňať*, napr.: *Pomiňala fšecki peňáze, čo mala* (Bánovce n. Bebravou); *Pomiňala mu šecker, čo mav našporené, a ujšla od ňeho* (Lapáš, okr. Nitra).

V obci Široké (okr. Prešov) informátor použil sloveso *marnovac*: *Tak zbuchdarma marnoval tote češko zarobene peňezi!* a v Ľubotíne (okr. Sabinov) variant *hajdigovac* s pejoratívnym odtienkom (SSN II, 2006, s. 124; SSN I, 1994, s. 536). Z Prosného (okr. Považská Bystrica) SSN (II, 2006, s. 26) dokladá lexému *lanfárit'*, napr.: *Uzačal lanfáric ze šetkým*.

Zaujímavé sú aj nárečové predponové zvrtné slovesá *natroviť sa* a *nautracať sa*, ktoré máme doložené z Kamenian (okr. Revúca): *Ti si se už došč penezí natrovil* a z Bošáce (okr. Trenčín): *Čo sa ten už peňez nautrácal!* (SSN II, 2006, s. 374 a 376).

V súvislosti s peniazmi nemožno obísť výrazy *podieť*, *podievať* a *potroviť* (SSN II, 2006, s. 870 – 871 a 1046). Porovnaj: *De si podel kelia penez-e?!* (Nandraž, okr. Revúca); *A že kan som podzel, panebože, tolké penáze, za kravu som utržil, a ve vačku ani haliéra!* (Brestovany, okr. Trnava); *De podiaváš tia groše?* (Jelšava, okr. Revúca); *Dze len tolké peňáze vié podziévať* (Bošáca, okr. Trenčín); *Fšecki peňáze som potroveš, už nemám nič* (Bánovce n. Bebravou).

V skupine slovies poukazujúcich na význam neuváženeho, ľahkomyselného mňania (minutia) peňazí (alebo majetku) majú svoje bohaté za-

stúpenie slová s predponami *pre-* a *roz-*. Z nich Stredoslováci používajú *preflingat'* i *preflingovať*, napr.: *Preflingoval celí majetok* (Kameňany, okr. Revúca); *Gde si preflingal tia peneze?! (Rochovce, okr. Rožňava); prefrnadliť i prefrnajdiť. Takto ňemilobohu prefrnadľila peňáze!* (Horná Lehota, okr. Dolný Kubín); *Muž jej dávav svoj plad, a ona ho šetog ved'ela prefrnajdiť* (Hliník n. Hronom, okr. Nová Baňa). Lexéma *prehajdákať* sa vyskytuje v strsl. a zsl. dialektoch, napr.: *Prehajdákau uš celí majetok* (Likavka, okr. Ružomberok); *Takí pekni majetok prehajdákať!* (Veľké Bielice, okr. Topoľčany); *Suset si celí majetok prehajdákať* (Pukanec, okr. Levice); *Calí majetok prehajdákať s frajlamí* (Mokrá Lúka, okr. Revúca); *Šete grunt prehajdákať* (Kubrica, okr. Trenčín); *Šag on miel peňize, ale prohajdákať ih v hospod'e* (Skalica). Zo Spišského Štvrtka (okr. Levoča) je doložená lexéma *prehajsac*, napr.: *Keľo peňezi ma, teľo f karčme prehajsá*. Ľudská skúsenosť potvrdzuje, že zlým hospodárením možno stratiť, premrhať, *pregazdovať* (majetok): *Za pár rokov to šetko pregazduvav* (Veľké Bielice, okr. Topoľčany); *Pekna gazdóstvo mali, ale šitko pregazdovav* (Sása, okr. Revúca); *A ket pregazduval šetog majetek, chicil sa žebráckej palice* (Vaďovce, okr. Myjava); *Ten si pregazduval celí majetek* (Zvončín, okr. Trnava). Slovenské nárečia v danom význame disponujú aj slovesom *roztatáriť*, napr.: vo Veľkej Mani (okr. Vrāble): *Rodičie mu nahonobili pekni majetek a von, darebák, pomáli šecko rostatári!*, v Málinci (okr. Lučenec): *To bou gazda! Roztatáriu celučički majatok!* a v Dolnej Lehote (okr. Dolný Kubín): *Koľkie peňáze dostau, a raz-dua ích rostatáriu!*, a *roztrtúliť* v Šípkovom (okr. Piešťany): *Čo dostav, šecko len tag rostrtúliť*. Peniaze možno takisto *roztafáriť*: *Fčéráj teprť dostál víplatu, a už ju roztafáril* (Skalica) či *roztrantočiť* (Štefanov, okr. Senica). V Gemeri o človeku, ktorý nerozvážne minul peniaze, povedia: *Zas rostrlingáril tia groše* (Revúca) alebo *Kelia grājčäre zas šelādnik rostronkoše?! (Sása, okr. Revúca)*.

V obrazných vyjadreniach sa dobre drží aj sloveso *púšťať*: *Peňezi dolu vodu pušča* (Brezina, okr. Trebišov) – ľahkomyselne mína, utrāca: *Ňejeden groš pustil s kešeňe na muzike* (Srňacie, okr. Dolný Kubín) – premárnil. Kto ľahko prišiel o peniaze, o tom v Udavskom (okr. Humenné) povedia, že *višou s peňezi jek šaľeni zoz rozumu* (Udavské, okr. Humenné), a kto ich ľahko mína, pre toho sú *penāze strašne okružlé* (Lukáčovce, okr. Hlohovec).

ROZLIČNOSTI

Kompaktný a kompatibilný, nie „kompaktibilný“

Pán D. Š. sa obrátil na Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV s nasledujúcou otázkou: „Chcel by som sa Vás opýtať, či v slove *kompatibilita* nechýba písmenko *k*. Totiž všetky ostatné slová (podstatné mená, prídavné mená a i.) vyjadrujúce celistvosť, súdržnosť atď. – *kompaktný, kompaktné, kompaktnosť* – majú v základe slova to *k*, ktoré mi v slove *kompatibilita* chýba. Myslím si, že uvedené slová vyjadrujú rovnaký význam stavu, a tak by mali mať aj rovnaký slovný základ, a to *kompakt-*. Čiže správne by malo byť *kompaktibilita*. Podľa mňa *kompaktnosť* sa rovná *kompaktibilita*, a nie *kompatibilita*. Alebo sa mýlim?“

Na pisateľovu otázku odpovedal už J. Chmúrny (1999), v ktorého slovníku vybraných jazykovo nesprávnych výrazov z oblasti elektrotechniky nachádzame aj slovo *kompaktibilný*, pričom sa preň uvádzajú správne ekvivalenty *kompatibilný* a *zlučiteľný* (s. 10).

V tejto súvislosti možno zároveň vysloviť predpoklad, že ak J. Chmúrny zaradil slovo *kompaktibilný* do svojej slovníkovej príručky, akiste ho považoval za dostatočne frekventované, a teda vyžadujúce si upozornenie na takúto chybu; zdá sa, že výskyt výrazu *kompaktibilný* nemusí byť celkom zriedkavý ani dnes, viac ako 15 rokov po vydaní citovaného slovníka. Prídavné meno *kompaktibilný* nachádzame na internete¹ najmä v katalógoch rôzneho technického tovaru (v spojení s podstatnými menami *system, ovládač, toner, stojan* a pod.), čiže v textoch, ktoré nemuseli prejsť jazykovou korektúrou; výraz sa však objavuje aj na spravodajských portáloch, kde by sme očakávali jazykovú úpravu publikovaných materiálov:

Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA č. 2/0015/14.

Použité skratky jazykov: angl. – anglický, fr. – francúzsky, lat. – latinský, slk. – slovenský, strlat. – stredoveký latinský.

¹ Doklady uvádzané v príspevku boli získané pomocou internetového vyhľadávača Google.sk dňa 20. februára 2015.

Andrassy uviedol, že „navrhovaný zákon je plne kompatibilný s právnym stavom a s legislatívou Európskej únie“. [cassovia.sk 8. marca 2002] – *Nový model Nike Free je kompatibilný s technológiou Nikeplus.* [msport.aktuality.sk 17. mája 2010] – *Ak sa dvaja ľudia pohybujú dlhodobo v úplne rozdielnych svetoch, ich styčné plochy nie sú kompatibilné.* [zena.pravda.sk 30. novembra 2011] – *Nový operačný systém bude kompatibilný s poslednými tromi generáciami iPhone...* [siit.webnoviny.sk 14. septembra 2012] – *Systém [bezpečnosti] je plne kompatibilný s požiadavkami MOV [Medzinárodného olympijského výboru] a jeho účinnosť potvrdili testy.* [sport.sme.sk 5. júla 2013]

Možno si teda položiť dve otázky: 1. prečo sa výraz *kompatibilný* hodnotí ako jazykovo nesprávny (slovník J. Chmúrneho príslušné vysvetlenie neprináša); 2. aké sú možné príčiny jeho používania v jazykovej praxi.

Na úvod sa zmienime o slove *kompaktný*, na ktoré upozornil aj pán D. Š. Prídavné meno *kompaktný* – predstavujúce slovotvorné východisko i pre pisateľom spomenuté výrazy *kompaktne* a *kompaktnosť* – má podľa Krátkeho slovníka slovenského jazyka (ďalej KSSJ; 2003, s. 259) význam „celistvý, súvislý, súdržný, pevný“.² Z etymologického hľadiska ide o slovo latinského pôvodu, resp. o prevzatie z lat. *compactus*, čo je minulé trpné prídavné slovesa *compingere* „stlačiť, zbíjať, zhlobovať, spájať“ (k významu porov. Špaňár – Hrabovský, 1987, s. 116), odvodeného pomocou predpony *com-* „spolu-, s-“ od lat. *pangere* „upevňovať, zatlačiť, vbíjať a i.“ (s. 419). Pôvodným významom lat. *compactus* bolo „stlačený, zbitý, zhlobovaný a pod.“; z toho sa zrejme vyvinula aj sémantika typu „stlákaním, zbíjaním upravený do súvislého, pevného celku a pod.“, tvoriaca východisko pre dnešný význam slk. *kompaktný*.

Výraz *kompatibilita* „schopnosť zlučovať sa, spájať sa (navzájom), zlučiteľnosť, spájateľnosť“ (KSSJ, 2003, s. 259), ktorý pán D. Š. považuje za chybný, možno z hľadiska synchronnej slovotvorby hodnotiť ako odvodeninu – utvorenú pomocou pôvodom latinskej, resp. románskej prípony *-ita* – od prídavného mena *kompatibilný* „vzájomne zlučiteľný“ (tamže). Aj tu ide v konečnom dôsledku o slovo latinského pôvodu, ktoré však preniklo do

² Slovník súčasného slovenského jazyka (II, 2011, s. 668) uvádza pre výraz *kompaktný* až 5 samostatných významov.

slovenčiny prostredníctvom súčasných západných jazykov. Etymologickým východiskom slk. *kompatibilný* je fr. *compatible* „znášateľný; zlučiteľný“, resp. z neho prevzaté angl. *compatible* „zlučiteľný“.³ Fr. *compatible*, písomne doložené od r. 1447 (porov. Trésor de la Langue Française Informatisé, s. v. *compatible*), je z hľadiska pôvodu prevzatím zo strlat. *compatibilis*, čo je adjektívna odvodenina od lat. *compati*, pôvodne „cítiť s niekým, mať súcit s niekým, spolu trpieť s niekým“ (porov. Špaňár – Hrabovský, 1987, s. 115): toto sloveso, utvorené na základe lat. *com-* „spolu-, s-“ a *pati* „znášať, trpieť“, je zo stredovekej latinčiny známe aj vo význame „byť zlučiteľný s niečím“ (porov. Niermeyer – Kieft, 2002, s. 296).

Z uvedeného vyplýva, že v prípade slov *kompaktný* a *kompatibilný* (ako aj ich odvodenín) ide o výrazy, ktoré etymologicky nesúvisia; nie je preto dôvod upravovať – v zmysle úvahy pána D. Š. – formu slov *kompatibilný*, *kompatibilita* na *kompaktibilný*, *kompaktibilita*.

Na druhej strane nemožno poprieť, že slová *kompaktný* a *kompatibilný* sú si nepochybne blízke po formálnej stránke (hlásková podobnosť slovných základov *kompakt-* a *kompat-*) i z významového hľadiska (blízkosť významom „súdržný“ a „vzájomne zlučiteľný“) – táto okolnosť môže viesť u niektorých používateľov jazyka k tzv. kontaminácii,⁴ resp. skríženiu obidvoch výrazov (porov. Večerka a kol., 2006, s. 160 n.), v dôsledku čoho vznikajú hybridné formy *kompaktibilný*, *kompaktibilita*, z etymologických príčin nepatriace do spisovnej slovenčiny.

Lubor Králik

LITERATÚRA

CHMÚRNY, Ján: Slovník niektorých nesprávne používaných výrazov v elektrotechnických textoch. Liptovský Mikuláš: Vojenská akadémia v Liptovskom Mikuláši 1999. 20 s.

KLUGE, Ferdinand: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Bearbeitet von Elmar Seebold. 25., durchgesehene und erweiterte Aufl. Berlin – Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG 2011. LXIX, 1022 s.

³ K francúzskej proveniencii angl. *compatible* porov. Onions (1996, s. 196). Angl. *compatible* prevzala aj nemčina (porov. Kluge, 2010, s. 518, s. v. *kompatibel*).

⁴ Okrem už zmienenej blízkosti významom „súdržný“ a „vzájomne zlučiteľný“ tu azda môže zohrávať určitú úlohu aj predstava technických zariadení, ktoré vďaka svojej dobrej zlučiteľnosti či *kompatibilita* vytvárajú akýsi *kompaktný*, priestorovo menej náročný celok a pod.

Krátky slovník slovenského jazyka. 4., opravené a doplnené vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 986 s.

NIERMEYER, Jan F. – KIEFT, C. van de: *Mediae Latinitatis lexicon minus*. I (A – L). 2., überarbeitete Aufl. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft – Leiden: Brill 2002. xxiv, 814 s.

ONIONS, Charles T.: *The Oxford Dictionary of English Etymology*. Oxford: Oxford University Press 1996. xiv, 1026 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. II (H – L). Red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1088 s.

ŠPAŇÁR, Július – HRABOVSKÝ, Jozef: *Latinsko-slovenský a slovensko-latinský slovník*. 4. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1987. 1224 s.

Trésor de la Langue Française Informatisé. Online: <http://atilf.atilf.fr/>, citované 20. februára 2015.

VEČERKA, Radoslav a kol.: *K pramenům slov. Uvedení do etymologie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2006. 356 s

SPRÁVY A POSUDKY

Jubilant profesor Juraj Vaňko

V prvej štvrtine tohto roka oslávi životné jubileum prof. PhDr. Juraj Vaňko, CSc., jazykovedec, člen redakčnej rady Jazykovedného časopisu, vysokoškolský pedagóg a lektor slovenského jazyka a kultúry na viacerých zahraničných univerzitách v Indii, Anglicku, Bulharsku, Nemecku, Slovinsku atď. Jeho pedagogické i vedecké pôsobenie je napriek tomu úzko späté najmä s Katedrou slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, kde bol niekoľko rokov vedúcim katedry a aj v súčasnosti tu pôsobí ako profesor v študijnom odbore slovenský jazyk.

Profesor Juraj Vaňko sa narodil 25. 3. 1945 v Mlynárovciach (okres Svidník) a po maturite na Strednej všeobecnej škole vo Svidníku (1962) absolvoval v roku 1968 vysokoškolské štúdium na Filozofickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove v odbore slovenský jazyk a literatúra – ukrajinský jazyk a literatúra. V rokoch 1968 – 1973 pôsobil ako stredoškolský učiteľ v Študijnom stredisku Univerzity 17. novembra v Herľanoch (jazyková a odborná príprava zahraničných študentov) a následne do roku 1975 pracoval vo Výskumnom ústave ukrajinistiky na Filozofickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove. Od roku 1975 až do súčasnosti sa jubilantovým hlavným pôsobiskom stáva katedra slovenského jazyka v Nitre (1975 – 1992 Pedagogickej fakulty v Nitre, 1992 – 1996 Vysokej školy pedagogickej v Nitre, od r. 1996 Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre). V priebehu týchto desaťročí rozširoval, prehlboval i odovzdával svoje odborné i pedagogické skúsenosti aj na viacerých zahraničných univerzitných pracoviskách, a to na Humboldtovej univerzite v Berlíne (1980 – 1984), na Univerzite Klimenta Ochridského v Sofii (1989 – 1991), na indickej Pandžábskej univerzite v Čandigare (1992 – 1994), na londýnskej School of Slavonic and East European Studies (1995 – 1996), na Univerzite v Ľublani (1999 – 2003), na Univerzite v Kolíne nad Rýnom (2007 – 2009) a externe na Katolíckej univerzite P. Pázmánya v Pilišskej Čabe (1996 – 1998).

Pedagogická činnosť profesora Juraja Vaňka zahŕňa vedenie seminárov a prednášok určených nielen doktorandom v študijnom odbore slovenský jazyk, budúcim učiteľom a prekladateľom, študentom s materinským jazykom slovenským, ale aj tým, pre ktorých je slovenčina cudzím jazykom. Obsahová náplň vyučovania, a to najmä morfológie a syntaxe slovenského jazyka, komparatívnej lingvistiky, teórie jazykovej komunikácie a niektorých slovanských jazykov (najmä slovinčiny, ukrajinčiny) nadväzuje na kvalitatívne a kvantitatívne bohatú výskumnú činnosť.

Vo svojich výskumoch J. Vaňko prispel k prehĺbeniu poznatkov z oblasti slavistiky, komparatívnej a textovej lingvistiky, syntaxe slovenského jazyka. Venoval sa analýze jazyka v textoch rôznych funkčných štýlov, viacerým otázkam morfologickej a syntaktickej stránky slovenčiny v porovnaní s inými slovanskými jazykmi, medzijazykovej homonymii a ďalším témam slovaskistiky i slavistiky orientovaného výskumu, ktoré získali pozitívne ohlasy nielen doma, ale i v zahraničí.

Monografia *The Language of Slovakia's Rusyns* publikovaná vo vydavateľstve Columbia University Press v New Yorku (2000) vzbudila pozornosť vedeckej verejnosti nielen na Slovensku a v USA, ale aj v Anglicku, Nemecku i Česku. V tejto knižnej publikácii sa J. Vaňko venuje opisu dialektov a spisovného jazyka východoslovenských Rusínov v porovnaní s ukrajinčinou a so spisovnou slovenčinou i jej nárečiami. Osobitnú pozornosť venuje vnútornej štruktúre, ktorá sa v rusínskom jazyku vyznačuje niektorými špecifickými znakmi, no analyzuje aj fonetické, morfologické a lexikálne črty tohto jazyka. Na komparatívnej báze napísal J. Vaňko aj ďalšie dve rozsiahle knižné publikácie vydané na Univerzite v Ľubľane. Boli to *Slovaško-slovenska medjezikovna homonimija. Slovar slovaško-slovenskih medjezikovnih homonimov* (2003) a *Slovaška slovnica za Slovence* (2004). Kým v monografii z roku 2003 prináša J. Vaňko klasifikáciu homonymnej slovensko-slovinskej lexiky s prihliadnutím na príčiny jej vzniku, v publikácii z roku 2004 (určenej predovšetkým poslucháčom slovenčiny na Filozofickej fakulte Ľubľanskej univerzity) porovnáva gramatiku oboch slovanských jazykov. V roku 2012 na Slovensku vychádzajú niektoré jeho vybrané slavistické štúdie pod názvom *Slovenčina medzi slovanským východom a juhom*. J. Vaňko tu prináša súbor štúdií tematicky zameraných na konfrontáciu slovenčiny s tromi slovanskými jazykmi – s ukrajinčinou, s jazykom východoslovenských Rusínov a so slovinčinou.

Okrem slavistickej a komparatívne zameraných výskumov venuje Juraj Vaňko pozornosť aj funkcii jazyka v komunikácii, o čom svedčí komplexne spracovaná publikácia *Komunikácia a jazyk* (1999), ktorá je nielen východiskovým študijným materiálom pre vysokoškolských študentov filologických odborov i žurnalistiky, ale oslovuje aj špecialistov z odboru lingvistiky či príbuzných odborov. Táto knižná práca J. Vaňka predstavuje syntetizujúcu metodologickú bázu pre teóriu literárnej komunikácie a následne interpretácie umeleckého textu. Na tieto teoretické východiská, ktoré boli dobre vypracované kľúčovými predstaviteľmi Nitrianskej školy, J. Vaňko nadviazal v monografii *Interpretácia jazyka umeleckej prózy* (1985). Jubilant reaguje aj na zmenu novej komunikačnej situácie spojenej so vznikom nových mediálnych a publicistických žánrov na prelome tisícročí. Tejto problematike sa venuje v rozsiahlej kapitole v rámci publikácie *Jazyk a štýl súčasnej publicistiky* (2006), do ktorej sú zahrnuté aj kapitoly ďalších autorov – Á. Kráľ'a a L. Kralčáka. V spoluautorstve s týmito lingvistami J. Vaňko vydal aj ďalšiu publikáciu *Slovenský jazyk na začiatku 21. storočia* (2007).

Jubilant je autorom desiatok štúdií, článkov, odborných recenzií v domáciach a zahraničných periodikách a zborníkoch, ale v neposlednom rade sa podieľal aj na riešení viacerých projektov a grantových úloh, z ktorých spomenieme projekty VEGA *Hovorená podoba spisovnej slovenčiny v masmédiách*, *Slovenčina a slovanské jazyky z konfrontačného hľadiska*, *Explanačno-deskriptívna morfológia súčasnej slovenčiny* a pod. Bol autorom a vedúcim medzinárodného projektu *Antropologicky zamerané sémantické kategórie v slovenčine (v porovnaní s niektorými slovanskými jazykmi)*, ktorého predmetom riešenia boli sémanticko-syntaktické kategórie vzťahujúce sa na človeka a na rôzne stránky jeho činnosti – jazykovej aj nejazykovej.

Doterajšie vedecké dielo, doma i v zahraničí uznávaná pedagogická a výskumná činnosť Juraja Vaňka je hodná nielen obdivu, ale najmä nasledovania. Kladie pred ďalšiu generáciu jazykovedcov nové výzvy na poli slovakistiky i slavistiky. Pri príležitosti životného jubilea v mene svojom i v mene Katedry slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre želáme prof. PhDr. Jurajovi Vaňkovi, CSc., dobré zdravie, entuziazmus a optimizmus do nasledujúcich rokov.

Katarína Dudová

Tohto roku sa na vrchole svojich tvorivých síl dožíva šesťdesiatych narodenín profesor Ľubomír Kralčák, vedúci Katedry slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa. Znie to neuveriteľne, najmä pre nás kolegov, ktorí ho napriek tomu, že sa vyprofiloval na výraznú vedeckú autoritu, vnímame ako kolegu s neutíchajúcim mladistvým duchom. Takto pôsobil aj vtedy, keď som z jeho úst ako študent slovenčiny prvýkrát počul o kamaldulskej slovenčine, a nielen o nej... Bolo to takmer pred dvadsiatimi piatimi rokmi. Ale poďme po poriadku.

Ľubomír Kralčák sa narodil 5. 4. 1955 v Nitre. V rokoch 1985 – 1990 študoval na Pedagogickej fakulte v Nitre kombináciu slovenský jazyk – výtvorná výchova. V roku 1990 nastúpil ako asistent na Katedru slovenského jazyka Pedagogickej fakulty (neskôr Vysokej školy pedagogickej) v Nitre a ešte v tom istom roku získal titul doktora pedagogiky. V porevolučných rokoch bola vedúcou katedry slovenského jazyka Ema Krošláková, jazykovedkyňa, ktorá svojím záujmom o staršie dejiny slovenčiny a slovanských jazykov výrazne ovplyvnila smerovanie katedry. Azda sa nepomýlim, keď skonštatujem, že i Ema Krošláková sa zaslúžila o smerovanie mladého jazykovedca a podnietila jeho záujem o historické disciplíny a najmä staroslovienčinu. Doktorandské štúdium Ľ. Kralčák absolvoval v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave. V roku 2005 získal titul docent a v roku 2011 sa stal profesorom v odbore slovenský jazyk.

Od roku 1991 uverejnil vo vedeckých časopisoch a zborníkoch vyše 80 odborných štúdií a článkov, napísal tri samostatné vedecké monografie, viacero vysokoškolských učebníc a skrípt.

Začiatkom deväťdesiatych rokov Ľubomír Kralčák publikuje najmä práce z oblasti spisovnej slovenčiny a jazykovej kultúry, no už v roku 1993 začína nadobúdať kontúry jeho orientácia na štúrovskej slovenčine. V zborníku k XI. zjazdu slavistov publikuje štúdiu *Charakteristika domácej vrstvy kultúrnej lexiky v štúrovskej slovenčine* (1993), neskôr pri príležitosti XII. zjazdu slavistov rozvíja túto tému v práci *Slovesné multiverbizačné spojenia v štúrovskej slovenčine* (1998). Súbežne v tomto období rieši i otázky vyučovania slovenčiny a frazeológie, postupne však jeho záujem v oblasti spisovného jazyka smeruje k sociolingvistickým otázkam a k otázkam dynamiky

spisovnej slovenčiny. V zborníkoch Sociolinguistica Slovaca, významných z hľadiska smerovania slovenskej jazykovedy, publikoval Ľubomír Kralčák práce *Slovenčina na západnom Slovensku a jej postavenie v rámci národného jazyka* (1996) a *K otázkam dynamiky súčasnej slovenčiny a jej faktorov* (1997).

Po roku 2000 sa v Kralčákovej tvorivej dielni začína rodiť myšlienka, či skôr konkrétna podoba slovníka štúrovskej slovenčiny, ktorú načrtáva v práci *Projekt slovníka štúrovskej slovenčiny a jeho počítačová podpora* (2001), no táto etapa jeho života sa spája aj s krátkym pôsobením na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave, kde stihol zanechať stopu v podobe učebných textov *Encyklopedická príručka k prijímacím skúškam na Fakultu masmediálnej komunikácie UCM v Trnave* (2003) a participoval aj na tvorbe ďalších dvoch vysokoškolských skript.

V roku 2005 vychádza prvá vedecká monografia Ľubomíra Kralčáka *Analytické verbo-nominálne spojenia v slovenčine: synchronno-diachrónny pohľad*, ktorá je vyvrcholením jeho sústredenej práce na poli štúrovskej lexicy s presahom do súčasnosti.

Už v tomto období sa pozornosť autora obracia i na otázky jazykovej kultúry a dynamiky jazyka. Táto etapa, zaiste ovplyvnená i prítomnosťou profesora Ábela Kráľa na nitrianskej katedre, vyvrcholila spoločným projektom *Jazyk a štýl súčasnej slovenskej publicistiky* (2006). Ako významnú treba spomenúť štúdiu *Jazyková situácia slovenčiny z teritoriálneho aspektu* (2007), uverejnenú v Jazykovednom časopise, a monografiu (v poradí už druhú) *Dynamika súčasnej slovenčiny: Sociolingvistické aspekty dynamiky jazyka* (2009).

V rokoch 2008 – 2010 sa konečne začína naplňovať Kralčákova vízia elektronického slovníka štúrovskej slovenčiny v spoločnom projekte pracovníkov Katedry slovenského jazyka FF UKF v Nitre. Ako iniciátor, autor projektu a vedúci kolektívu riadi práce na tvorbe korpusu textov a pomáha organizovať konferenciu, kde predstavuje čiastkové výsledky výskumu (*K slovníku štúrovskej slovenčiny*, 2010).

K profesijnému životopisu profesora Kralčáka musíme pripísať ďalší významný počín. V dňoch 16. – 18. októbra 2012 sa konalo pod záštitou dekana FF UKF a s kľúčovým organizačným príspevím katedry slovenského jazyka VII. zasadnutie Medzinárodnej komisie pre výskum gramatickej

stavby slovanských jazykov Medzinárodného komitétu slavistov. Ako člen uvedenej komisie zastupujúci slovenskú jazykovedu stal sa náš jubilant hlavným organizačným garantom zasadnutia.

V tejto súvislosti treba pripomenúť jeho účasť na organizácii vedeckých podujatí a edičnú činnosť. Ako zostavovateľ figuruje pri šiestich publikáciách, z ktorých spomenieme aspoň zborníky z konferencií *Slovenčina v historickom kontexte* (1996), *Korene nášho duchovného bytia – život a dielo Konštantína Filozofa* (1999), *K aktuálnym otázkam frazeológie* (2001), *Hovorená podoba jazyka v médiách* (2007), *Jazyk – historický fenomén* (2010).

Nakoniec nesmieme zabudnúť na dlhoročnú pedagogickú činnosť, členstvo v redakčnej rade časopisu Slovenská reč, vo vedeckej rade Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, účasť v mnohých vedeckých a vedecko-pedagogických projektoch na pôde UKF v Nitre.

V roku 2013 na výjazdovom zasadnutí Katedry slovenského jazyka FF UKF akoby symbolicky práve na moravskom Velehrade oboznamuje Ľ. Kralčák svojich kolegov so základnými obrysami svojej novej práce. I keď dávnejšie publikoval učebné texty z oblasti staroslovienčiny, túto tému rieši prvýkrát na vysokej odbornej úrovni a svoju pozornosť obracia konkrétne na pôvod hlaholiky. Zasväteným bolo hneď jasné, že vzniká dielo neobyčajného významu. Krátko nato uzrela svetlo sveta vedecká monografia *Pôvod hlaholiky a Konštantínov kód* (2014), ktorá podáva nový výklad vzniku hlaholských písmen. Nejde však o jednu zo senzáciechtivých knižiek (ktoré majú v tejto oblasti dobrú živnú pôdu), ale o vedecky fundovaný výklad, založený na uplatnení nových prístupov a na využití doteraz nepovšimnutého, ale historicky reálneho inšpiračného prameňa Konštantínovej alfabety, ktorým je Euklidovo učenie o geometrii. Treba poznamenať, že od čias P. J. Šafárika sa u nás nikto neodvážil pustiť do tejto náročnej oblasti, ktorá je niekedy nazývaná aj „prekľiatou“ témou slavistiky.

Niektorí pracovníci vysokých škôl dostávajú ocenenia pri príležitosti svojho životného jubilea, profesor Kralčák to stihol už o rok skôr, v roku 2014 získal Cenu dekana FF UKF práve za spomínanú knižku *Pôvod hlaholiky a Konštantínov kód*. V tom istom roku dovršuje prácu na súbornom vydaní Štúrovho jazykovedného diela *Ľudovít Štúr: jazykovedné dielo*. Ako spoluautori publikácie sa uvádzajú viacerí spolupracovníci, ale autorom

konceptie a rozsiahlej úvodnej štúdie k výberu textov bol opäť profesor Kralčák. Navyše treba podotknúť, že sám spracoval dosiaľ nikde nepublikované rukopisy zaznamenávajúce Štúrove prednášky z indoeurópskej jazykovedy.

A čo ďalej? Cesta vedca je vždy akoby na začiatku, horizont cieľov má pred sebou. Plniť bežné úlohy všedných dní, byť naporúdzi kolegom, byť spojivom kolektívu, a pritom nestrácať z očí veľké plány a riešiť ich s láskou k vedeckej pravde a k svojmu jazyku. To bolo vždy bytostnou črtou profesora Kralčáka. A my mu k tomu prajeme veľa ďalších síl, zdravia a elánu.

Tomáš Bánik

SPYTOVALI STE SA

Chuliganizmus? – Na jazykovú poradňu Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV sa obrátila študentka, ktorá vo svojej diplomovej práci spracúvala problematiku násilia na futbalových štadiónoch. Zaujímala sa, či môže popri slove *chuligánstvo* používať aj slovo *chuliganizmus*, ktoré ne-našla v žiadnom slovníku, ale v istom kontexte ho považuje za výstižnejšie.

Slovo *chuliganizmus* je v slovenčine nové, zatiaľ nebolo zaradené do slovníkových diel, čo však neznamená, že nepatrí do slovnej zásoby slovenčiny. Je správne utvorené, prípona *-izmus* je v slovenčine pomerne produktívna. V jazykovej praxi sa slovo *chuliganizmus* už ujalo, čo dokazuje jeho výskyt v slovenských textoch na internete. Väčšinou ide o publicistické a neformálne texty na blogoch či diskusie pod článkami z tlače, napr. *Medzi huligánmi sú aj finančne dobre zabezpečení jednotlivci s atraktívnym zamestnaním, napríklad podnikatelia. Pre nich je huliganizmus koníčkom. – Je mi jasné, že treba nekompromisne bojovať proti huliganizmu a násiliu na štadiónoch, ale kvôli pár stromom zas nemusíme vyrúbať celý les. – Huliganizmus je životným štýlom, filozofiou, aj keď z pohľadu bežných ľudí zvrátenou.*

Okrem podstatného mena *chuligán* uvádzajú slovenské lexikografické príručky aj pejoratívny výraz *chuligánstvo*, najpodrobnejšie je spracovaný v Slovníku súčasného slovenského jazyka h – I (2011, ďalej SSSJ 2011), kde sa uvádzajú jeho dva významy: 1. nevhodné hrubé správanie obyčajne mladých ľudí na verejnosti prejavujúce sa hlučnosťou, poškodzovaním verejného majetku al. fyzickým a slovným napádaním ľudí, výtržníctvo; 2. čin, skutok huligána, výtržnosť. Pri prvom význame slova sa ako ustálené uvádza slovné spojenie *futbalové huligánstvo* s významom „agresívne správanie fanúšikov futbalových klubov, ktorým nejde o športový zážitok, ale o vyvolávanie výtržností a bitiek na štadiónoch a mimo nich“.

Domnievame sa, že popri zaužívanom výraze *chuligánstvo* má v súčasnosti opodstatnenie aj nový výraz *chuliganizmus*, v ktorom vďaka príponě

-izmus cítime jemný významový odtieň, resp. až posun k terminologickej sfére. Slovom *chuligánstvo* sa v oboch významoch vyjadruje buď dej, alebo konkrétny prejav, kým slovo *chuliganizmus* je skôr abstraktný pojem vyjadrujúci životný postoj, prípadne smer, hnutie. V mnohých kontextoch sa však tieto výrazy môžu chápať ako synonymné, podobne ako ďalšie dvojice slov s rovnakým slovotvorným základom zakončené na prípony *-stvo* a *-izmus*, napr. *kanibalstvo* – *kanibalizmus* (Veľký slovník cudzích slov, Vydavateľstvo SAMO 2008, ďalej VSCS 2008), *vandalstvo* – *vandalizmus* (VSCS 2008), *puritánstvo* – *puritanizmus* (VSCS 2008), *amatérstvo* – *amaterizmus* (Slovník súčasného slovenského jazyka 2006, ďalej SSSJ 2006), *banditstvo* – *banditizmus* (SSSJ 2006), *snobstvo* – *snobizmus* (VSCS 2008).

Existujú však aj formálne analogické dvojice, pri ktorých sa ustálil odlišný, resp. modifikovaný význam, napr. *intelektuálstvo* s významom „súhrn vlastností, prejavov intelektuálnej, rozumovej činnosti; zameranie na intelektuálnu činnosť, intelektuálnosť“ (SSSJ 2011) – *intelektualizmus* s významom „zdôrazňovanie významu intelektu, rozumovej činnosti pred citmi, vôľou v myslení a konaní človeka“ (SSSJ 2011); *manažérstvo* s významom „povolanie a činnosť manažéra“ (VSCS 2008) – *manažérizmus* s významom „teória o formách riadenia podnikov a celej ekonomiky, pri ktorej zdanlivo dochádza k oddeleniu funkcie vlastníctva od funkcie riadenia“ (VSCS 2008).

Na záver možno konštatovať, že nový výraz *chuliganizmus* považujeme za obohatenie slovnej zásoby slovenčiny a predpokladáme, že v budúcnosti bude lexikograficky spracovaný buď ako synonymum už zaužívaného pejoratívneho výrazu *chuligánstvo*, alebo ako jeho nociónálny variant.

Dana Guričanová

Prúdar či prúdiar? – Dobrovoľná hasička Mgr. Zuzana Kováčiková z Veľkých Chlievan v okrese Bánovce nad Bebravou sa obrátila na nás s otázkou, či je spisovnou formou slovo *prúdar* alebo *prúdiar*. Ide o člena dobrovoľného hasičského zboru, ktorý má vo svojej funkcii za úlohu zhodiť terče

prostredníctvom prúdnice, a to z ľavej i pravej strany. Podobné funkcie sú podľa pisateľky jednoznačnejšie. Člen, ktorý pracuje s technickým prostriedkom nazývaným *kôš*, je *košiar*, ktorý pracuje s prostriedkom nazývaným *stroj*, je *strojník* a pod. Keďže v súčasnosti je dobrovoľné hasičstvo na Slovensku vo veľkej miere rozšírené a uskutočňuje sa množstvo súťaží regionálneho, okresného, krajského, národného i medzinárodného charakteru, pisateľka považuje za dôležité správne označovať spomenutého člena družstva dobrovoľných hasičov.

V súčasnej spisovnej slovenčine sa pomenovania osôb vykonávajúcich istú činnosť, zaoberajúcich sa istou vecou a pod. okrem iných prípon tvoria aj príponami *-ár*, *-ar* a *-iar*. Prípona *-iar* sa spravidla uplatňuje po predchádzajúcej mäkkej spoluhláske, napr. *minc-a* – *minciar*, *pec* – *peciar*, *škridlic-a* – *škridličiar*, *meč* – *mečiar*, *fajč-it'* – *fajčiar*, *tlač-it'* – *tlačiar*, *lod'* – *lodiar*, *med'* – *mediar*, *gul'-a* – *guliar*, *kachl-e* – *kachliar*, *korčuľ-a* – *korčuliar*, *päst'* – *pästiar*, *šindel'* – *šindliar*, *šatň-a* – *šatniar*, *žehl-it'* – *žehliar*, ale niekedy aj po inej spoluhláske, napr. *holub* – *holubiar* (popri *holubár*), *farb-a* – *farbiar*, *kraul* – *krauliar*, *masl-o* – *masliar*, *sokol* – *sokoliar*, *mäs-o* – *mäsliar*, *krav-a* – *kraviar*, *želez-o* – *železiar*. Podľa platnej kodifikácie zachytenej v Pravidlách slovenského pravopisu (porov. 4., nezmenené vydanie z r. 2013, s. 33; ďalej PSP) pri tvorení pomenovaní osôb príponami *-ár*, *-iar* sa uplatňuje pravidlo o rytmickom krátení, t. j. po predchádzajúcej dlhej slabike s dlhou samohláskou, dvojhĺaskou alebo *í*, *ý* sa tieto prípony skracujú na podobu *-ar* s krátkou samohláskou *a*. V PSP sa ako ilustračné uvádzajú aj tieto príklady: *áčka* – *áčkar*, *bábka* – *bábkar*, *bájka* – *bájkar*, *béčka* – *béčkar*, *céčka* – *céčkar*, *dráha* – *dráhar*, *fréza* – *frézar*, *sánky* – *sánkar*, resp. *cievka* – *cievkar*, *dial'ka* – *dial'kar*, *mlieko* – *mliekar*, *sviečka* – *sviečkar*, *škôlka* – *škôlkar* atď. Z toho vyplýva, že od odvodzovacieho základu *prúd* s dlhou samohláskou *-ú* sa pomenovanie osoby tvorí príponou *-ar* s krátkou samohláskou *-a*. Možno ešte dodať, že v PSP sa na s. 33 medzi príkladmi uvádzajú aj pomenovania osôb *silnoprúdar* a *slaboprúdar* utvorené zo združených pomenovaní *silný prúd* a *slabý prúd*, čo potvrdzuje opodstatnenosť podoby *prúdar*. Slová *silnoprúdar* a *slaboprúdar* sa uvádzajú aj v Krátkom slovníku slovenského jazyka (4. vyd. z r. 2003; ďalej KSSJ).

Autorka otázky vo svojom e-maile uviedla, že členovia dobrovoľného hasičského zboru, ktorí pracujú s technickými prostriedkami nazývanými

kôš, resp. *stroj*, sú *košiar*, resp. *strojník*. Pomenovanie *prúdar* nie je však motivované slovom pomenúvajúcim technický prostriedok, hoci *prúdar* pracuje s *prúdnicou*, ale slovom *prúd* s významom „prudký tok vody“ (porov. KSSJ, s. 600). Keďže technickým prostriedkom, s ktorým pracuje uvedený člen dobrovoľného hasičského zboru, je *prúdnica*, pri utvorení pomenovania osoby pracujúcej s *prúdnicou* je odôvodnené vychádzať práve z tohto názvu. So zreteľom na to, že odvodzovací základ v slove *prúdnica* sa končí na mäkkú spoluhlásku *c* (*prúdnic-a*), pomenovanie osoby sa utvorí príponou *-iar*, teda *prúdničiar*. Podobným slovotvorným postupom je utvorené spomínané pomenovanie osoby *škridlčiar* (výrobca *škridlíc*, resp. pokrývač strechy *škridlicami*) z názvu *škridlca*, ale napríklad aj pomenovania osôb *hraničiar* (strážca hranice) zo slova *hranica*, *kopaničiar* (obyvateľ *kopaníc*) zo slova *kopanica* (resp. *kopanice*), *ľavičiar* (stúpenec *ľavice*) zo slova *ľavica*, *matičiar* (člen *Matice slovenskej*) zo slova *Matica*, *muličiar* (pohonič *mulíc*) zo slova *mulica*, *pivničiar* (správca *pivnice* alebo *pivníc*) zo slova *pivnica*, *železničiar* (zamestnanec *železníc*) zo slova *železnica*.

Stručne na záver: Člena dobrovoľného hasičského zboru, ktorý má vo svojej funkcii za úlohu pri súťažiacich zhodiť terče prostredníctvom *prúdnice*, možno náležite pomenovať slovom *prúdničiar*. Pomenovanie motivované slovom *prúd*, teda slovo *prúdar*, v ktorom je pri uplatnení pravidla o rytmickej krátení po predchádzajúcej dlhej slabike s dlhou samohláskou *ú* prípona *-ar* s krátkou samohláskou *a*, ak sa používa v prostredí členov dobrovoľného hasičského zboru, možno hodnotiť ako profesionalizmus, t. j. ako prostriedok odbornej skupinovej komunikácie.

Matej Považaj

Čo je bambusárium. – Do jazykovej poradne Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV sme dostali otázku, v ktorej sa opytujúca chcela dozvedieť, čo znamená slovo *bambusárium*.

Podstatné meno *bambusárium* je pre kodifikačné príručky a výkladové slovníky dosiaľ neznáme slovo. Nezachytávajú ho doteraz publikované Pravidlá slovenského pravopisu (1931 – 2013), Slovník slovenského jazyka (1. zv. 1959), Krátky slovník slovenského jazyka (1987 – 2003) ani Slovník

súčasného slovenského jazyka (a – g, 2006) a nepoznajú ho ani slovníky cudzích slov (napr. Veľký slovník cudzích slov, 2008, Slovník cudzích slov, 2005). V jazykovej praxi sa s týmto slovom môžeme stretnúť v názve internetovej stránky www.bambusarium.sk, ktorá ponúka informácie o jednotlivých druhoch a odrodách bambusu a radí, ako tieto rastliny pestovať a ako sa o ne starať, a doložiť ho môžeme nasledujúcou vetou z tejto stránky: *Mäkkou* (= správne *Mekkou*, pozn. autorky) *všetkých bambusárov je asi bambusárium vo Francúzsku pri mestečku Anduze, ktoré má viac ako storočnú históriu. Z internetového prostredia môžeme ďalej uviesť tieto doklady: I zimovzdorný bambus má teda mnoho druhov. A kam sa vydať, aby sme zistili, ktorý sa hodi práve k nám? Do bambusária – špecializovaného záhradníctva zameraného na pestovanie zimovzdorných bambusov, kde sa dozvieme všetko, čo potrebujeme, a rastliny si tu môžeme vybrať a kúpiť. – Bambusárium je pekné slovo a kúzelné miesto, kde ihneď uvidíme výsledok toho, na čo sa chceme vrhnúť – pestovanie bambusov. – Ak do bambusária zavítame, tak už asi neodoláme kúzlu mohutných stebiel a stálezelených listov, ktoré navodzujú dojem pokoja, relaxácie i exotických dialôk. – V dvanástej časti relácie v nedeľu 1. júla ste si mohli pozrieť návštevu bambusária na Slovensku, bambusový les, ako dopestovať výhonky na jedenie, či bambusové drevo na stavbu, odborník prezradí, ako bambusy pestovať, a ukáže živý plot z bambusov. – Na kopci poblíž vily nájdeme husté bambusárium.*

Slovo *bambusárium* je utvorené od cudzieho slova *bambus* pôvodne latinskou slovotvornou príponou *-árium*. V Slovníku súčasného slovenského jazyka (2006, a – g, s. 221) nachádzame dva významy heslového slova *bambus*. V prvom význame, od ktorého je utvorené pomenovanie *bambusárium*, ide o tropickú rýchlo rastúcu rastlinu pochádzajúcu z juhovýchodnej Ázie s drevnatými dutými a článkovanými stebľami, používanými pre pružnosť a pevnosť v stavebníctve a pri výrobe nábytku. V druhom, expresívnom význame ide o nadávku hlúpemu človeku. Podstatné meno *bambusárium* vzniklo analogicky ako slová *delfinárium*, *oceanárium* a i., ktoré boli utvorené od substantívnych základov príponou *-árium* a ich slovotvorný význam je „miesto, kde sa nachádza to, čo je v základe slova“. Slovo *bambusárium* môžeme hodnotiť ako neologizmus, ktorý sa používaním v elektronickej jazykovej komunikácii (internetové stránky, blogy, diskusie) pomaly dostáva do jazykového úzu.

Hoci sa prídavné meno utvorené od podstatného mena *bambusárium* nenachádza v žiadnom spomenutom slovníku a v súčasnosti ho ešte nepozná ani jazykový úzus, môžeme doplniť, že jeho náležitá podoba je *bambusáriový* „súvisiaci s bambusáriom“. Toto prídavné meno zaradujeme medzi potenciálne slová.

Na záver môžeme konštatovať, že slovo *bambusárium* je nové slovo, slovo tvorne správne utvorené, ktoré sa v elektronickej jazykovej komunikácii používa vo význame „záhrada na pestovanie bambusov“.

Martina Kopecká

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka (14)

V texte nadpísanom *Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka* pokračujeme v uverejňovaní slov, s ktorými sme sa v ostatných rokoch stretli najmä v odborných, ale čiastočne aj v publicistických textoch a ktoré nie sú v doterajších vydaniach KSSJ (viac o tom pozri v Kultúra slova, 2014, roč. 48, č. 1, s. 58).

pneumatikový príd. 1. týkajúci sa pneumatiky, vzťahujúci sa na pneumatiku: *p-á kaučuková zmes; p. dezén* 2. vytvorený z pneumatiky, pneumatík *p. valec; p-é preliezky; p. tobogan* na spúšťanie sa na nafukovacom kolese

polohopis -u m. (slovo je už v SSJ) označenie polohy niečoho: *p. pozemku, p. mestskej časti; mapovanie p-u; polohopisný príd. (slovo je už v SSJ): *p. náčrt, p-é meranie**

polohovač -a mn. N a A -e m. neživ. polohovadlo: *otočný p., p. sedadla, p. dverí, p. sklápania okna; p. do postielky*

polohovadlo -a -diel s. 1. zariadenie umožňujúce nastaviť potrebnú polohu, polohovač: *zváracie p., nakláňacie p., p. na rezanie rúr* 2. konštrukcia umožňujúca al. zabezpečujúca vhodnú polohu (ležiaceho) človeka: *p. do vane, p. hlavy, p. pre trup*

polohovať -uje -ujú nedok. nastavovať potrebnú polohu, meniť polohu: *výškovo p.; možnosť p. operadlo; p. zlomenú končatinu; pravidelné polohovanie pacientov; lamelový rošt s polohovaním hlavy a nôh*

polojasný príd. (slovo je už v SSJ) čiastočne jasný: *p. deň; čaká nás p-á noc; polojasno* prisl. (slovo je už v SSJ): *dnes bude jasno až p.*

pololesk -u m. čiastočný lesk: *saténový p.; hladká plocha s p-om; leštiť do p-u*

pololesklý príd. čiastočne lesklý: *p. lak, p-á farba; p. povrch, p. fotografický papier, p-á dlažba*

polooblačný príd. čiastočne oblačný: *p-á obloha, p-é počasie; p. víkend; polooblačno* prisl.: *zajtra bude p.*; **polooblačnosť** -i ž.: *očakávame p. až oblačnosť*

polomat -u m. odb. (veľmi) slabý lesk; farba s takýmto leskom: *fermežový p.; náter s príjemným p-om; prestriekať p-om*; **polomatný** príd.: *p. lak, p. fotografický papier; p. povrch*

polpremena -y -mien ž. odb. polovičná premena: *čas p-y čas, za ktorý sa rozpadne polovica pôvodného rádioaktívneho materiálu*

polvlna -y -vln ž. odb. polovičná vlna: *p. signálu, p. žiarenia*; **polvlnový** príd.: *p. dipól; p-á anténa*

pomalobežný príd. ktorý ide, beží pomaly: *p. elektromotor, p. drvič dreveného odpadu, p. ventilátor, p-é čerpadlo*

pomúrnica -e -nic ž. stav. drevená časť krovu položená na veniec obvodového múra: *kotvenie p-e*; **pomúrniový** príd.: *p. trám, p-é murivo*

poniklovaný príd. pokrytý vrstvou niklu: *p. drôt, p. držiak, p. svietnik, p-á oceľ, p-á skrutka*

poplastovaný príd. pokrytý vrstvou plastu: *p. plech, p. drôt, p-é pletivo*

porovnávač -a mn. N a A -e m. neživ. inform. počítačový program slúžiaci na porovnávanie cien, výrobkov ap.: *cenový p., p. produktov, p. služieb*

porýľovať -uje -ujú dok. rýľom poobracať pôdu: *p. záhradu, p. záhony*

poryv -u m. (slovo je už v SSJ) odb. náhly prudký pohyb, náraz: *p. vzduchu, p-y vetra*; **poryvový** príd.: *p. vietor; p. faktor; p. súčiniteľ*

posilový príd. ktorý slúži ako posila, na posilnenie: dopr.: *p. spoj, p. vlak; víkendová p-á doprava; mimoriadna električková p-á linka*

pospisovnený príd. ktorý nadobudol ráz spisovnosti: *p-é slovo, pravopisne p. tvar, p. terénny názov, p. text*

pospisovniť -í -ia dok. dodať ráz spisovnosti, urobiť spisovným: *p. nárečový zvrat*; nedok. **pospisovňovať** -uje -ujú

postrannica -e -níc ž. (slovo je už v SSJ) bočná časť niečoho, bočnica: *p. poste, p-e okuliarov; p. konského postroja*

posudzovací príd. týkajúci sa posudzovania, vzťahujúci sa na posudzovanie; slúžiaci na posudzovanie: *p. test, p-ia činnosť; p-ia stupnica; p. tím*

potlač -e -í ž. vytlačený text, obrázok ap. na nejakom predmete: *p. tričiek, p. hrnčekov, p. reklamných predmetov*; **potlačový** príd.: *p. vzor; štvorfarebný p. stroj; p-á farba, p-á fólia*

potník -a m. vložka do šiat pod pazuchami; čelenka pohlcujúca pot; manžeta na zotieranie potu z čela ap.: *plstený p.; odnímateľný p.; p. na čelo*

potomkyňa -e -kýň ž. osoba ženského pohlavia pochádzajúca z niekoho v priamej linii: *jediná p. kniežacej vetvy, p. ruskej emigrantky, p. slovenských vysťahovalcov*

potvrdzovací príd. (slovo je už v SSJ) týkajúci sa potvrdzovania, slúžiaci na potvrdzovanie: *p. kód, p. signál, p-ia správa; práv. p-ie práva; inform. p. e-mail*

povešťový príd. (slovo je už v SSJ) týkajúci sa povesti, vzťahujúci sa na povesť, obsahujúci povesti: *p. námet, p. materiál, p. príbeh; p. zväzok; p-á tvorba*

povlakovať -uje -ujú dok. odb. opatriť povlakom, naniešť povlak: *p. plastovým nástrekom, p. neprístupné dutiny; p. rýchlореznэ ocele*

povrstvený príd. pokrytý vrstvou nejakého materiálu: *p. papier; p-á textília, p-á useň*

povrstviť -í -ia dok. pokryť vrstvou nejakého materiálu: *p. plastmi, p. ložiskovým kovom; nedok. povrstvovať* -uje -ujú: *p. materiál rôznymi fóliami*

pozad'ový príd. týkajúci sa pozadia, vzťahujúci sa na pozadie: odb. *p. graf; p-á radiácia; astron. p-á dvojhviezda*

pozdĺžnik -a m. (slovo je už v SSJ) odb. pozdĺžna výstuha nosnej konštrukcie, pozdĺžny trám: *strešný p., p. rámu, p. podvozka; pozdĺžnikový príd. (slovo je už v SSJ): *p. nosič; p-á výdrevá; p-á tunelovacia metóda**

požiadavkový príd. týkajúci sa požiadavky, požiadaviek, obsahujúci požiadavku, požiadavky: *p. profil pracovníka; p-á norma; p. list, p. formulár*

pôdoochranný príd. (slovo je už v SSJ) týkajúci sa ochrany pôdy: *p. systém, p-á funkcia; p-é opatrenia, p-é technológie*

pôdotvorný príd. (slovo je už v SSJ) týkajúci sa tvorby pôdy: *p. proces; p-é činitele, p. substrát*

pôdovanie -ia s. obuv. materiál ako súčasť spodku obuvi vyplňajúci priestor medzi napnutou záložkou zvrška, stielkou a podošvou: *plstené p.; nalepiť p.*

pravdivostný príd. odb. týkajúci sa pravdivosti: *p-á hodnota výroku, p-é podmienky viet, p. obsah*

pravidlový príd. týkajúci sa pravidla, pravidiel: *p. spôsob usudzovania; p. test; p. systém; p-á komisia*

prebublávanie -ia s. (slovo je už v SSJ) odb. proces, pri ktorom kvapalnou látkou prechádza plynná látka v podobe bubliniek: *rýchlosť p-ia plynu; p. kvasiaceho muštu*

predčistenie -ia s. odb. očistenie od hrubých nečistôt: *hrubé p., mechanické p., p. odpadových vôd; p. filtra, p. laboratórneho skla*

predčistený príd. odb. očistený od hrubých nečistôt: *p. materiál, p. hrach; p-á odpadová voda*

predčistiť -í -ia dok. (slovo je už v SSJ) očistiť od hrubých nečistôt: *p. veľmi nečistené materiály, p. zrno, p. dažďové vody z parkovísk; nedok. predčisťovať* -uje -ujú: *p. vodu z kuchyne v lapači tukov*

preddavkovo prísł. spôsobom, pri ktorom sa istá suma vypláca pred určeným termínom vyúčtovania: *p. platená daň, p. vyplácať dôchodok, p. poskytnúť dotáciu*

preddovolenkový príd. (slovo je už v SSJ) vyskytujúci sa pred dovolenkou: *p. zhon, p. stres, p. výpredaj, p-á zľava, p-á údržba*

predhrádzka -y -dzok ž. vodohosp. stavba na zadržanie vody pred hlavnou hrádzou al. pred vodnou stavbou: *kamenná p., sypaná p.; vybudovanie p-y*

predhrev -u m. odb. predbežné ohriatie: *p. vody, p. vzduchu, p. paliva; elektrický p. motora*

predklinický príd. týkajúci sa situácie pred uplatnením sa niečoho v klinickej praxi: *p. výskum, p. experiment, p-á diagnostika, p-é hodnotenie implantátu, p-é skúšanie liečiv, p-é testovanie*

predkodifikačný príd. týkajúci sa obdobia al. situácie pred kodifikáciou: *p-é obdobie, p-é úsilie; p-é texty z obdobia pred kodifikáciou spisovnej slovenčiny*

predkyňa -e -kýň ž. príslušníčka toho istého rodu al. národa v minulosti: *manželova p.; p. niekoľkých európskych kráľovských rodov; skúsenosti našich p-kýň*

predlisok -sku m. odb. lisovaný výrobok určený na ďalšie opracovanie: *p. na výrobu kľúča, p. pneumatiky, p-y na fľaše*

prednastavený príd. odb. ktorý je vopred nastavený: *p. tlak plynu; p. typ faktúry; p-á hodnota; inform. p. bezpečnostný kód*

prednastaviť -í -ia dok. odb. vopred nastaviť: *p. požadovanú teplotu; p. navigačný systém; p. čas zapnutia; inform.: p. prihlasovacie údaje; p. veľkosť ikony*; nedok. **prednastavovať** -uje -ujú: *p. hodnoty; p. prevádzkové parametre*

prednormalizačný príd. 1. ktorý sa týka činnosti pred uskutočnením technickej normalizácie: *p-á činnosť; p-é overovanie výsledkov* 2. týkajúci sa obdobia pred normalizáciou, vzťahujúci sa na obdobie pred normalizáciou: *p-é roky; p. predseda; p. film*

predpäťový príd. odb. ktorý sa týka predpätia: *p. krúžok; p. účinok*; elektrotech.: *p. transformátor; p. obvod, p-á ochrana*

predpínací príd. odb. ktorý slúži na predpínanie: *p. proces; p. prvok, p-ia výstuž; p. lanový systém*

predpnúť -e -ú odb. vopred vyvolať trvalé napätie v niečom: *p. oceľové pružiny; p. bezpečnostné pásy*; nedok. **predpínať** -a -ajú: *p. betónové konštrukcie; p. fóliu, p. káble*

predpovedateľný príd. ktorý sa dá predpovedať: *p. vývoj; p. príjem štátneho rozpočtu, p. systém financovania; vznikne ťažko p-á situácia; predpovedateľnosť -i ž.: *p. konania, p. vývoja**

predprázdninový príd. (slovo je už v SSJ) ktorý sa vyskytuje, uskutočňuje pred prázdninami: *p. týždeň; p. koncert, p-á schôdza parlamentu*

predprihlavok -vku m. anat. časť nohy pred prihlavkom: *kosti p-u; zranenie p-u; zlomiť si p.*; **predprihlavkový** príd.: *p-á kosť*

predprojektový príd. uskutočnený pred vyhotovením projektu: *p. návrh, p. prieskum, p-á príprava, p-á dokumentácia*

predradit' -í -ia dok. (slovo je už v SSJ) odb. 1. zaradiť pred iné zariadenie: *p. ventil, p. vhodný istiaci prvok*; elektrotech. *p. odpor* 2. presunúť pred niečo iné: *p. textovú časť pred tabuľkovú*; nedok. **predrad'ovať** -uje -ujú: *p. akumulačnú nádrž, p. zosilňovač; p. teóriu pred konkrétne výsledky*

predradník -a m. odb. zariadenie zaradené pred iným zariadením: elektrotech.: *elektromagnetický p., elektronický p. pre žiarivky; p. plynovej výbojky*; **predradníkový** príd.: *p. ovládač, p-á skriňa*

predsadený príd. odb. umiestnený pred niečím: *p. držiak, p. kryt, p. panel, p-á stena*

predsadiť -í -ia dok. (slovo je už v SSJ) odb. 1. umiestniť pred niečo: stav. *p. balkón pred fasádu, posuvné dvere p. pred stenu; p. bleskozvody* 2. poľov.

pri streľbe zamieriť pred pohybujúci sa cieľ; nedok. **predsadzovať** -uje -ujú (slovo je už v SSJ): *p. prvý riadok odseku*

predslovanský príd. (slovo je už v SSJ) vzťahujúci sa na obdobie pred príchodom Slovanov: *p. pôvod, p. názov, p-é osídlenie, p-é hradisko, p-é nálezy*

predspisovný príd. (slovo je už v SSJ) vzťahujúci sa na obdobie pred kodifikáciou spisovného jazyka: *p-é obdobie; p-á slovenčina; p-á slovná zásoba slovenčiny*

predštartový príd. vzťahujúci sa na obdobie pred štartom: *p. stav, p. stres, p. nepokoj; p-á príprava; p-á horúčka*

predtlačový príd. vzťahujúci sa na situáciu pred tlačou: *p. proces; p. náhľad fotografií; p-á fáza*

predúprava -y -rav ž. odb. úprava niečoho pred ďalšou úpravou, predbežná úprava: *p. povrchu, p. potravín, p. odpadových olejov; chemická p.; predúpravový* príd.: *p. náter*

predvalok -lku m. (slovo je už v SSJ) hut. valcovaný výrobok určený na ďalšie spracovanie: *valcovaný p., rúrkovitý dutý p.; predvalkový* príd.: hut. *p-á trať na bloky, hrubá p-á stolica*

predvolený príd. odb. vopred zvolený: *p. pomer strán; inform.: p. jazyk; p. vyhladávač; p. príčinok; p-á aplikácia, p-á tlačiareň*

predvoliť -í -ia dok. odb. vopred zvoliť: *p. program; p. osem staníc, p. jeden z parametrov; p. konštantnú rýchlosť*

predvyplnený príd. vopred (čiastočne) vyplnený: *p. formulár, p. údaj, p. platobný príkaz*

predzáhradka -y -diek ž. (okrasná) záhradka pred domom: *otvorená p.; p. v radovej zástavbe; úprava p-y, rekonštrukcia p-y; predzáhradkový* príd.: *p. plot, p-á úprava*

predzosilňovač -a m. elektrotech. elektronické zariadenie, ktoré zosilňuje vstupné napätie v zosilňovači: *korekčný p.; anténový p., mikrofónový p.; p. na gramofón; predzosilňovačový* príd.: *p. systém, p-é technológie*

predžeravenie -ia s. odb. začiatočné rozžeravenie niečoho: *p. lampy, p. katódy, spínač p-ia*

Matej Považaj

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300